Een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor de landbouw?

Beoordeling van een additioneel risicomanagementinstrument

R.H.M Bergevoet, M.A.P.M. van Asseldonk, H.A.B. van der Meulen, J.H. Jager, R.W. van der Meer

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor de landbouw?

Beoordeling van een additioneel risicomanagementinstrument

R.H.M Bergevoet, M.A.P.M. van Asseldonk, H.A.B. van der Meulen, J.H. Jager, R.W. van der Meer

Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Economic Research en gesubsidieerd door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, in het kader van het Beleidsondersteunend onderzoek BO-43 Duurzame voedselvoorziening & -productieketens & Natuur (projectnummer BO-43-014.01-054).

Wageningen Economic Research
Wageningen, maart 2021

RAPPORT
2021-032
ISBN 978-94-6395-749-6

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Bergevoet, R., M. van Asseldonk, H. van der Meulen, J. Jager, R. van der Meer, 2021. *Een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor de landbouw?; Beoordeling van een additioneel risicomanagementinstrument.* Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2021-032. 58 blz.; 9 fig.; 10 tab.; 16 ref.

De fiscale klimaat- en calamiteitenreserve is met name effectief voor bedrijven met een gemiddeld inkomen per jaar van boven € 30.000 per ondernemer. Deze bedrijven kunnen een substantiële fiscale klimaat- en calamiteitenreserve opbouwen die hen beter in staat stelt om grote inkomensdalingen op te vangen. Bij een calamiteit is het voordeel van een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve het meest uitgesproken.

A fiscal facilitated precautionary saving scheme is most effective for farms with an income exceeding € 30,000 per entrepreneur. These farmers can make substantial deposits in this reserve that allows them to smoothen substantial income drops. This advantage is most profound in case of a crisis.

Trefwoorden: inkomen, fiscaal reserveren, klimaat- en calamiteitenreserve

Dit rapport is gratis te downloaden op https://doi.org/10.18174/543690 of op www.wur.nl/economic-research (onder Wageningen Economic Research publicaties).

© 2021 Wageningen Economic Research
Postbus 29703, 2502 LS Den Haag, T 070 335 83 30, E communications.ssg@wur.nl, www.wur.nl/economic-research. Wageningen Economic Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

Dit werk valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel 4.0 Internationaal-licentie.

© Wageningen Economic Research, onderdeel van Stichting Wageningen Research, 2021
De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van derden gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

Wageningen Economic Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Wageningen Economic Research is ISO 9001:2015 gecertificeerd.

Wageningen Economic Research Rapport 2021-032 | Projectcode 2282300488

Foto omslag: Shutterstock

Inhoud

Woord vooraf **5**

Samenvatting **6**

S.1 De fiscale klimaat- en calamiteitenreserve 6
S.2 Bevindingen 6
S.3 Verantwoording 8

1 Inleiding **9**

1.1 Achtergrond 9
1.2 Probleemstelling 9
1.3 Onderzoeksvragen 10

2 Werkwijze en methode van onderzoek **11**

2.1 Voorgestelde regeling door LTO 11
2.2 Aanpak 12
2.3 Ondernemersvormen in de landbouw 14
2.4 Randvoorwaarden 14

3 Crisis- en risicomanagement op land- en tuinbouwbedrijven **16**

3.1 Gevolgen van een crisis in de landbouw 16
3.1.1 Definitie crisis 16
3.1.2 Crises in de agrarische sector 16
3.1.3 Inkomens 17
3.1.4 Nettokasstroom 19
3.1.5 Solvabiliteit 20
3.2 Relatie tussen crises en inkomen, kasstroom en solvabiliteit 20
3.3 Bestaande risicomanagement-instrumenten in de landbouw 21
3.3.1 Sparen 22
3.3.2 Diversificatie 22
3.3.3 Verzekeringen 23
3.3.4 Prijscontracten 24
3.3.5 Fiscale instrumenten 24
3.4 Inkomen en (type)investeringen 25
3.4.1 Omvang netto-investeringen 25
3.4.2 Relatie tussen netto-investeringen en inkomen 26

4 Werking van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve **28**

4.1 Effecten van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor het inkomen en de continuïteit van een landbouwbedrijf 28
4.2 Gevolgen van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor typische bedrijven 30
4.2.1 Korte beschrijving van de verschillende categorieën bedrijven 30
4.2.2 De inkomens van de typische bedrijven vanaf 2001 30
4.2.3 Belastingdruk nu en bij regeling 34
4.3 Effecten van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve in geval van een calamiteit 35
4.4 Gevolgen voor de belastingopbrengsten 37

5 Voor- en nadelen van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve 38

5.1 Voor wie is een dergelijke fiscale klimaat- en calamiteitenreserve het meest effectief en wie heeft geen of minder baat bij een dergelijke regeling? 38
5.2 Overige effecten 39
5.3 Mogelijke alternatieven 39
5.3.1 Fiscale verruiming middelingsregeling 40
5.3.2 Fiscale verruiming verliesrekening 40
5.3.3 Inkomensstabiliseringsinstrument 40
5.3.4 Knelpunten alternatieven 41

6 Discussie en conclusies 42

6.1 Discussie 42
6.2 Conclusies 43

Literatuur en websites 44

Bijlage 1 Spreiding inkomen uit bedrijf per bedrijfstype 45

Bijlage 2 Spreiding nettokasstroom per bedrijfstype 48

Bijlage 3 Spreiding solvabiliteit per bedrijfstype 51

Bijlage 4 Spreiding netto-investeringen per bedrijfstype 54

Woord vooraf

Ondernemers in de primaire landbouw kunnen te maken krijgen met gebeurtenissen als een sterke stijging van prijzen van grondstoffen en hulpmiddelen door (onverwachte) schaarste of lage productieopbrengsten en/of schade door ongunstig weer. Deze gebeurtenissen kunnen leiden tot zeer lage inkomens. Een adequaat risicomanagement kan de zeer lage inkomens mogelijk beperken of de gevolgen verminderen.

Naast de al beschikbare instrumenten voor risicomanagement is er volgens belangenorganisaties in de landbouw behoefte aan een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve via een voorziening binnen de inkomstenbelasting.

Op verzoek van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) is in dit onderzoek nagegaan of de door LTO voorgestelde fiscale klimaat- en calamiteitenreserve, als onderdeel van het risicomanagementinstrumentarium, bruikbaar is voor het mitigeren van grote inkomensschommelingen als gevolg van klimaatrisico's of calamiteiten.

Voor het inzicht in de fiscale gevolgen van de voorgestelde fiscale klimaat- en calamiteitenreserve is dankbaar gebruikgemaakt van de diensten van de heer B. van der Kerkhof van ABAB Belastingadviseurs B.V.

Wij willen de begeleidingscommissie, bestaande uit drs. E.I. van de Velde, drs. E.A.J Mulleneers, ir. C. van Drunen, drs. A. Meeter en drs. C.G. Holl, allen van het ministerie van LNV, en ir. H. Koehorst en dhr. E. Douma namens LTO en mr. B van den Kerkhof ABAB Belastingadviseurs B.V. zeer hartelijk danken voor het meedenken en het geven van waardevolle input op de opzet en duiding van de uitkomsten.

ir. O. (Olaf) Hietbrink
Business Unit Manager Wageningen Economic Research
Wageningen University & Research

Samenvatting

S.1 De fiscale klimaat- en calamiteitenreserve

Ondernemers in de land- en tuinbouw staan bloot aan veel en verschillende risico's. Deze risico's gaan vaak gepaard met forse schommelingen in het inkomen van de ondernemer. Deze inkomenseffecten kunnen leiden tot een aanslag op financiële buffers van de ondernemer en het bedrijf. Om de gevolgen van deze gebeurtenissen te beperken, beschikken ondernemers over een aantal risicomanagement-instrumenten als sparen, productdiversificatie, afsluiten van verzekeringen en prijscontracten, en inkomen buiten het bedrijf.

Naast de al beschikbare instrumenten is er volgens belangenorganisaties in de landbouw behoefte aan een fiscale klimaat- en calamiteitenreservering in de inkomstenbelasting om de inkomensgevolgen van risicovolle gebeurtenissen beter te kunnen beperken. Deze reserve kan worden gevuld in jaren met een hoog bedrijfsresultaat. In dit onderzoek is onderzocht of de voorgestelde fiscale klimaat- en calamiteitenreserve, als onderdeel van het risicomanagementinstrumentarium, bruikbaar is voor het mitigeren van de inkomensschommelingen.

S.2 Bevindingen

Het onderzoek is gericht op zeven onderzoeksvragen. Hieronder worden de belangrijkste bevindingen samengevat.

1. *Wat is een crisis? In hoeverre zijn deze crises specifiek voor de agrarische sector? Hebben voorbije crises in de landbouw geleid tot problemen voor de continuïteit van landbouwbedrijven en tot verlies van liquiditeit en solvabiliteit? Is de volatiliteit in inkomens (en solvabiliteit) de laatste jaren toegenomen?*
   - Onder een crisis wordt verstaan een onvoorziene, zeldzame en ernstige marktverstoring veroorzaakt door een plotselinge onevenwichtigheid in vraag en aanbod met als gevolg prijs- of inkomensdalingen.
   - De laatste jaren is de Nederlandse en Europese agrarische sector regelmatig geconfronteerd met crises. In vergelijking met andere sectoren in de economie staat de agrarische sector aan een aantal specifieke risico's bloot. Toenemende internationale verwevenheid en afhankelijkheid voor zowel aanvoer van (veevoeder)grondstoffen en de afzet van producten maakt dat de Nederlandse agrarische sector ook erg gevoelig is voor bijvoorbeeld handelsbeperkingen.
   - Er is een groot verschil tussen de sectoren zowel in het inkomen tussen de verschillende jaren als in de spreiding in inkomens tussen bedrijven per jaar. De verschillen tussen jaren en binnen een jaar zijn het meest uitgesproken in de varkenshouderij en de glastuinbouw. Echter, de spreiding in inkomens uit het bedrijf is niet toegenomen. Wel heeft de kredietcrisis in 2009 en de daaropvolgende economische recessie voor de sectoren opengrondstuinbouw, melkveehouderij en glastuinbouw geleid tot lagere prijzen en inkomens. Ook het Russische exportverbod vanaf 2014 is voor een aantal sectoren niet onopgemerkt voorbijgegaan.

2. *Wat is de relatie tussen inkomen en (type) investeringen door de ondernemers?*
   - In jaren met een hoog inkomen uit het bedrijf wordt meer geïnvesteerd. Naast investeringen in grond, gebouwen en glasopstanden betreft dit ook extra investeringen in werktuigen, installaties en machines. Of de investeringen noodzakelijk zijn of dat het om 'luxe' investeringen gaat , is met de huidige analyse niet te zeggen.

3. *Welke instrumenten (zowel niet als wel fiscaal) zijn er nu al om de inkomensschommelingen te verminderen? En waarom wordt er weinig gebruik van deze instrumenten gemaakt c.q. geven zij onvoldoende soelaas? Is een nieuw instrument nodig?*
   - Op het ogenblik zijn er al instrumenten beschikbaar die direct of indirect kunnen helpen om risico's te voorkomen, te verkleinen of de gevolgen van een crisis te beperken: met name sparen, diversificatie, verzekeringen, prijscontracten en fiscale instrumenten.
   - De omvang van de liquide middelen binnen de verschillende bedrijfstypen varieert gemiddeld tussen € 70.000 (melkveehouderij) en de € 180.000 (glastuinbouw en akkerbouw).
   - Hoewel veel risicomanagementinstrumenten in principe beschikbaar zijn, is het gebruik van deze instrumenten door ondernemers in de praktijk beperkt.

4. *Wat zijn de effecten van een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor het inkomen en de continuïteit van een landbouwbedrijf tijdens een crisis? Voor welke bedrijven is een dergelijke regeling het meest effectief en welke hebben geen of minder baat bij een dergelijke regeling?*
   - De fiscale klimaat- en calamiteitenreserve, waarbij ondernemers per jaar voor belastingen een gedeelte van hun inkomen boven de € 30.000 kunnen doteren in een reserve, is met name effectief voor ondernemers met een gemiddeld inkomen per jaar van boven € 30.000 per ondernemer. Afhankelijk van de sector had de laatste 4 jaar tussen de 63% (akkerbouw) en 89% (varkenshouderij) van de ondernemers een inkomen uit het bedrijf dat hoger lag dan dit bedrag. Deze bedrijven kunnen een substantiële fiscale klimaat- en calamiteitenreserve opbouwen die hen beter in staat stelt om grote inkomensdalingen op te vangen.
   - Een groep bedrijven met langjarig een structureel inkomen lager dan € 30.000 kunnen, bij de voorgestelde invulling, geen fiscale klimaat- en calamiteitenreserve opbouwen en kunnen deze faciliteit dus niet benutten.
   - Bij een grote calamiteit is het voordeel van een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve het meest uitgesproken. Het is echter onduidelijk hoe groot de kans op een dergelijke grote calamiteit is en wat de omvang daarvan zal zijn.

5. *Welke bijkomende gunstige en ongunstige effecten heeft een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor belanghebbenden?*
   - De volgende (bijkomende) gunstige effecten heeft een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor belanghebbenden:
     - Bedrijven met reserveringen zijn beter in staat om grote inkomensdalingen op te vangen.
     - De fiscale klimaat- en calamiteitenreserve heeft voor ondernemers een liquiditeitsvoordeel omdat het belastingbetaling uitstelt.
   - De volgende (bijkomende) ongunstige effecten heeft de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor belanghebbenden:
     - Er zijn minder middelen beschikbaar (tot wel € 500.000 per ondernemer) die niet gebruikt kunnen worden voor bedrijfsinvesteringen.
     - Indien er tijdens een ernstige crisis toch een beroep op de overheid gedaan wordt voor steunmaatregelen, kan het zijn dat bedrijven die deelnemen aan de regeling meer belasting betalen of minder steun ontvangen.

6. *Wat zijn de gevolgen van een dergelijke fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor belastingdruk bij de ondernemers en belastingopbrengsten bij de overheid?*
   - De gevolgen voor de belastingdruk zowel voor de ondernemers als de overheid zijn beperkt. Vooral bedrijven en sectoren met sterk fluctuerende inkomens kunnen voordeel hebben van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve waarbij er gebruik kan worden gemaakt van heffingskortingen. Voor de andere bedrijven zijn de gevolgen voor de belastingdruk van een regeling beperkt.
   - Indien ondernemers een substantiële reserve hebben opgebouwd in een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve, hoeft bij een grote calamiteit minder gebruikgemaakt te worden van verliesverrekening. Echter de mogelijkheden voor verliesverrekening met positieve inkomens uit het recente verleden of via toekomstig positieve inkomens zijn beperkter dan in een situatie zonder de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve.
   - De gevolgen voor de belastingopbrengsten van de overheid zijn beperkt en betreffen vooral het verschuiven van de belastingopbrengsten in de tijd.

7. *Zijn er alternatieven waarmee min of meer hetzelfde wordt bereikt als een nieuw instrument zoals een verbetering van een al bestaand instrument zoals de fiscale middelingsregeling?*
   - Er zijn drie alternatieven voor de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve geanalyseerd: fiscale verruiming van de middelingsregeling, fiscale verruiming van de verliesverrekening, en een nieuw GLB-inkomensstabiliseringsinstrument. Deze alternatieve instrumenten zijn deels vergelijkbaar met een nieuw fiscale klimaat- en calamiteitenreserve omdat ze inkomens stabiliseren en niet specifiek schommelingen dempen in opbrengsten (met behulp van verzekeringen) of prijzen (met behulp van prijscontracten).

S.3 Verantwoording

Bedrijven in het Bedrijveninformatienet van Wageningen Economic Research die vallen onder de IB-regeling zijn geanalyseerd over een periode vanaf 2001 tot en met 2019. De volgende sectoren zijn in het onderzoek meegenomen: akkerbouwbedrijven; melkveebedrijven; opengrondstuinbouwbedrijven; glastuinbouwbedrijven en varkensbedrijven.

In dit onderzoek van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve worden de effecten onderzocht voor ondernemers die als natuurlijke personen inkomen uit het bedrijf genieten en belastingplichtig voor de inkomstenbelasting zijn. Uitgesloten van het onderzoek zijn vennootschappen aangeduid als lichamen die onder het regime van de vennootschapsbelasting vallen.

Om een indruk te geven van het effect van een klimaat- en calamiteitenreserve zijn inkomens, omvang van de reserve en belastingdruk met en zonder gebruik van reserveringen bij vier categorieën van bedrijven per sector beoordeeld. Als grote calamiteit is voor 2020 een gefingeerd verlies van driemaal het gemiddelde jaarresultaat verondersteld.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Ondernemers in de land- en tuinbouw staan bloot aan veel en verschillende risico's. Naast risico's van individuele aard (zoals ziekte van de ondernemer of naasten) en schade aan productiemiddelen (zoals brand), kunnen ze ook te maken krijgen met gebeurtenissen van buiten het bedrijf. Typische gebeurtenissen van buiten het bedrijf zijn bijvoorbeeld een sterke stijging van prijzen van grondstoffen of hulpmiddelen door (onverwachte) schaarste, lage productieopbrengsten door ongunstig weer, ziekten of plagen, en tegenvallende opbrengstprijzen door overaanbod en/of vraaguitval. Dit laatste kan bijvoorbeeld door een handelsboycot, het wegvallen van het consumentenvertrouwen of zoals recentelijk de gevolgen van de coronacrisis. Het optreden van dergelijke gebeurtenissen leiden vaak tot forse schommelingen van het inkomen van de ondernemer en deze inkomenseffecten kunnen leiden tot een aanslag op financiële buffers van de ondernemer en het bedrijf.

Om de gevolgen van deze gebeurtenissen en de daaruit resulterende schommelingen in opbrengsten en prijzen te beperken, hebben ondernemers een aantal risicomanagement-instrumenten tot hun beschikking. Voorbeelden van dergelijke instrumenten zijn sparen, productdiversificatie, afsluiten van verzekeringen en prijscontracten, en inkomen van buiten het bedrijf. Bij ernstige calamiteiten die veel bedrijven treffen kunnen ook aanvullende maatregelen getroffen worden door nationale overheden of de EU om de gevolgen van deze calamiteiten voor bedrijven en sectoren te beperken.

Naast de al beschikbare instrumenten is er volgens belangenorganisaties in de landbouw behoefte aan een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve in de inkomstenbelasting om de inkomensgevolgen van risicovolle gebeurtenissen beter te kunnen beperken. LTO heeft een voorstel voor een dergelijke fiscale klimaat- en calamiteitenreserve bij het ministerie van LNV ingebracht. In dit onderzoek wordt onderzocht of een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve, als onderdeel van het risicomanagementinstrumentarium, bruikbaar is voor het mitigeren van de inkomensschommelingen.

1.2 Probleemstelling

De minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) heeft in haar brief van 3 juli 2019 geschreven:

> 'Zoals ik heb vermeld in mijn vorige brief zijn er diverse fiscale mogelijkheden waar ondernemers gebruik van kunnen maken en die volgens mij in voldoende mate tegemoetkomen aan de wensen van het landbouwbedrijfsleven. Het landbouwbedrijfsleven heeft vervolgens de wens geuit voor een regeling waarbij inkomsten fiscaal gefaciliteerd weggezet kunnen worden en weer gebruikt kunnen worden in geval van een calamiteit. Het kabinet bekijkt of en zo ja hoe, er invulling kan worden gegeven aan deze wens.'[1]

Door het CDA is op 11 juni 2020 de volgende motie ingediend:

> 'Verzoekt de regering samen met het Nederlandse landbouwbedrijfsleven voor maart 2021 onderzoek te doen naar de mogelijkheden van fiscaal reserveren voor bijvoorbeeld perioden van droogte, leegstand na een dierziekten en/of andere calamiteiten die zich kunnen voordoen in de Nederlandse land- en tuinbouw.'

[1] https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-landbouw-natuur-en-voedselkwaliteit/documenten/kamerstukken/2019/07/03/kamerbrief-over-droogteaanpak-klimaatadaptatie-voorkomen-van-voedselverspilling-bij-groente-en-fruit-en-risicobeheer-in-de-landbouw

Naar aanleiding hiervan heeft het ministerie van LNV, in afstemming met de sector, onderzoek gevraagd naar de inkomensgevolgen van voorbije crises. Voorts is gevraagd of en in hoeverre een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve bruikbaar is voor het mitigeren van de inkomensgevolgen van deze crises voor verschillende sectoren in de land- en tuinbouw.

1.3 Onderzoeksvragen

Op verzoek van het ministerie van LNV heeft Wageningen Economic Research een analyse uitgevoerd om de potentie en impact van het instrument fiscale klimaat- en calamiteitenreserve in beeld te brengen voor verschillende typen bedrijven in 5 sectoren. Hierbij zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Wat is een crisis? In hoeverre zijn deze crises specifiek voor de agrarische sector? Hebben voorbije crises in de landbouw geleid tot problemen voor de continuïteit van landbouwbedrijven en tot verlies van liquiditeit en solvabiliteit? Is de volatiliteit in inkomens (en solvabiliteit) de laatste jaren toegenomen?
2. Wat is de relatie tussen inkomen en (type) investeringen door de ondernemers?
3. Welke instrumenten (zowel niet als wel fiscaal) zijn er nu al om de inkomensschommelingen te mitigeren? En waarom wordt er weinig gebruik van deze instrumenten gemaakt c.q. geven zij onvoldoende soelaas? Is een nieuw instrument nodig?
4. Wat zijn de effecten van een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor het inkomen en de continuïteit van een landbouwbedrijf en tijdens een crisis? Voor welke bedrijven is een dergelijke regeling het meest effectief en welke hebben geen of minder baat bij een dergelijke regeling?
5. Welke bijkomende gunstige en ongunstige effecten heeft een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor belanghebbenden? Bijvoorbeeld meer of minder bereidheid tot implementatie van andere risico-managementinstrumenten. Welk effect heeft een dergelijke fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor bedrijfsmatig noodzakelijke investeringen die zich onverwacht aandienen indien een bedrag op een geblokkeerde rekening staat die alleen onder voorwaarden kan worden aangesproken?
6. Wat zijn de gevolgen van een dergelijke fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor belastingdruk bij de ondernemers en belastingopbrengsten bij de overheid?
7. Zijn er alternatieven waarmee min of meer hetzelfde wordt bereikt als een nieuw instrument zoals een verbetering van een al bestaand instrument zoals de fiscale middelingsregeling?

Inkomen en winst

In deze studie staat het inkomen uit het bedrijf per arbeidsjaareenheid centraal. Het inkomenskengetal *inkomen* uit bedrijf is afgezien van waarderingsverschillen vergelijkbaar met de *fiscale winst uit onderneming* als winstbegrip in de fiscale jaarrekening (Poppe, 2003). Dit gaat in beide gevallen om een brutobedrag waarover nog belasting moet worden betaald.

Voor de dotatie en onttrekking aan de klimaat- en calamiteitenreserve en berekening van de belastingdruk wordt het centrale inkomenskengetal *inkomen* uit bedrijf per onbetaalde arbeidsjaareenheid (aje) [2] gebruikt dat dus vergelijkbaar is met de bruto fiscale winst uit onderneming per belastingplichtige. Indien in het volgende over inkomen gesproken wordt, wordt hiermee het hierboven omschreven inkomen uit bedrijf bedoeld zoals berekend binnen het Bedrijveninformatienet van Wageningen Economic Research.

[2] De aje (arbeidsjaareenheid) is een maat voor de arbeidsinzet. Een aje komt overeen met 2.000 gewerkte uren, waarbij 1 persoon maximaal 1 aje kan zijn. De uren die gebruikt zijn om het aantal aje te berekenen zijn gecorrigeerd voor 'volwaardigheid': voor jongeren en ouderen worden correcties gemaakt. De onbetaalde aje is de inzet van de ondernemer en leden van de huishoudens die niet wordt uitbetaald. Agrarische ondernemers en hun gezinsleden verrichten in de meeste sectoren nog de meeste arbeid zelf, maar krijgen meestal geen salaris. Op een land- en tuinbouwbedrijf zijn gemiddeld circa 1,5 onbetaalde aje werkzaam.

2 Werkwijze en methode van onderzoek

2.1 Voorgestelde regeling door LTO

LTO heeft in verschillende notities een uitwerking aangereikt voor een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve. Hoe een eventuele regeling voor fiscaal reserveren als risicomanagement instrument er tot in detail uit zal zien, is nog niet uitgewerkt. Om een indruk te kunnen geven van eventuele effecten, zijn in samenspraak met de opdrachtgever de voor dit onderzoek noodzakelijke onderdelen gedefinieerd. Deze onderdelen zijn in grote mate gebaseerd op het voorstel van LTO.

Een ondernemer kan jaarlijks uit zijn inkomen per bedrijf per ondernemer boven € 30.000 een dotatie doen van maximaal € 50.000 aan de klimaat- en calamiteitenreserve tot een door de wetgever vastgesteld maximum. Het voorstel van LTO is om hiervoor een bedrag van € 500.000 te nemen. Als een ondernemer in het hypothetische geval elk jaar € 50.000 doteert gedurende 10 jaar, dan is het maximum bereikt. In jaar 11 valt dan de eerste dotatie van jaar 1 automatisch vrij in het inkomen en wordt belast. Zo ook in jaar 12 met de dotatie van jaar 2 etc. In jaar 11 en verder kan natuurlijk ook weer een nieuwe dotatie worden gedaan. De opgebouwde fiscale klimaat- en calamiteitenreserve valt dus niet in zijn geheel automatisch vrij na 10 jaar opbouw. Het belangrijkste doel van de regeling is dat een ondernemer middelen uit de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve kan onttrekken tijdens een crisis. Deze onttrekking wordt dan bij het inkomen opgeteld (LTO, 2020).

Meer gedetailleerde randvoorwaarden en invulling van het LTO-voorstel zijn:

- De agrarische ondernemer die een landbouwbedrijf exploiteert, zoals bedoeld in artikel 3.12, tweede lid van de Wet inkomstenbelasting 2001, voldoet aan het urencriterium en bij de aanvang van het kalenderjaar de pensioengerechtigde leeftijd, bedoeld in artikel 7a, eerste lid, van de Algemene Ouderdomswet nog niet heeft bereikt, kan bij het bepalen van het, in een kalenderjaar genoten, inkomen toevoegen aan de klimaat- en calamiteitenreserve.
- Eventueel analoog aan de aanvullende voorwaarden van de fiscale oudedagsreserve (artikel 3.68, eerste en vierde lid van de Wet inkomstenbelasting 2001) vindt de regeling toepassing.[3]
- De klimaat- en calamiteitenreserve neemt af analoog aan artikel 3.70, lid 1, sub b Wet inkomstenbelasting 2001 (LTO, 2020).

Onttrekking zoals voorgesteld door LTO

Is er in enig jaar een calamiteit en zakt het inkomen onder het niveau van € 30.000, dan moet de ondernemer het inkomen tot € 30.000 'aanvullen' uit de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve. Dit onder de voorwaarde dat deze reserve een dergelijke aanvulling toelaat. Indien er onvoldoende reserve is opgebouwd om het inkomen aan te vullen tot € 30.000, dan wordt het totale bedrag dat in de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve zit aan het inkomen toegevoegd. Elke onttrekking (en ook elke automatische vrijval) uit de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve is onderdeel van het inkomen van de ondernemer en is op dat moment onderhevig aan inkomstenbelasting.[4]

[3] Artikel 3.68. Toevoegingen. 1. De toevoeging aan de reserve over een kalenderjaar bedraagt 9,8% van de winst die de belastingplichtige als ondernemer uit een bedrijf geniet, maar niet meer dan € 8.631. De op grond van de eerste volzin bepaalde toevoeging wordt verminderd met de ten laste van die winst gekomen premies en andere bijdragen uit hoofde van pensioenregelingen. 4. Het in het eerste lid genoemde percentage wordt jaarlijks bij algemene maatregel van bestuur gewijzigd. De wijziging vindt voor het eerst plaats per 1 januari 2015. Bij deze wijziging wordt het in het eerste lid genoemde percentage verlaagd met 0,36%-punt maal het aantal jaren waarmee ingevolge artikel 18a, elfde lid, van de Wet op de loonbelasting 1964 de in artikel 18a, zesde lid, van die wet genoemde pensioenrichtleeftijd wordt gewijzigd. Een wijziging ingevolge de eerste volzin van het in het eerste lid genoemde percentage wordt bekendgemaakt ten minste een jaar voordat deze toepassing vindt.

[4] In relatie tot andere regelingen voor inkomensstabilisatie (zoals inkomensmiddeling of verliesverrekening) gaat de afbouw van de reserve voor.

2.2 Aanpak

In dit onderzoek worden de effecten onderzocht voor ondernemers die als natuurlijke personen inkomen uit bedrijf genieten en belastingplichtig voor de inkomstenbelasting zijn. Van het onderzoek zijn uitgesloten vennootschappen aangeduid als lichamen die onder het regime van de vennootschapsbelasting vallen.[5]

Bedrijven in het Bedrijveninformatienet van Wageningen Economic Research die vallen onder de IB-regeling zijn geanalyseerd over een periode vanaf 2001 tot en met 2019. Het Bedrijveninformatienet geeft onder andere inzicht in de financiële gang van zaken van agrarische bedrijven. Die gang van zaken wordt beschreven met de bedrijfseconomische jaarrekening (winst- en verliesrekening). De bedrijfseconomische uitgangspunten onderscheiden zich van de fiscale op het punt van de waardering van de activa. De waardering van de vaste activa (met name productierechten, gebouwen, grond en machines) vindt plaats op de actuele waarde, wat betekent dat de waarde van de bezittingen en de afschrijvingskosten meestal hoger zijn dan de fiscale waardering die gebaseerd is op historische kostprijs.[6]

De volgende sectoren zijn in samenspraak met de opdrachtgever geselecteerd:
- akkerbouw
- melkveehouderij
- opengrondstuinbouw
- glastuinbouw
- varkenshouderij.

Data van deze bedrijven worden gebruikt om een indruk te krijgen van huidige inkomens, kasstroom, solvabiliteit, investeringen als ook het gebruik van bestaande risicomanagementinstrumenten.

Het effect van een klimaat- en calamiteitenreserve wordt voor een dergelijke regeling op de volgende manier beoordeeld:

1. De bedrijven worden per sector ingedeeld in vier inkomenscategorieën:
   - Categorie 1: bedrijven met een inkomen lager dan € 30.000 per onbetaalde arbeidseenheid (aje) (gemiddeld van laatste 3 jaar)
   - Categorie 2: bedrijven met een inkomen tussen € 30.000 en € 80.000 per onbetaalde aje (gemiddeld van laatste 3 jaar)
   - Categorie 3: bedrijven met een inkomen tussen € 80.000 en € 130.000 per onbetaalde aje (gemiddeld van laatste 3)
   - Categorie 4: bedrijven met een inkomen hoger dan € 130.000 per onbetaalde aje (gemiddeld van laatste 3 jaar).[7]

2. Per categorie wordt op basis van de groepsgemiddelden een 'typisch bedrijf' gedefinieerd dat gebruikt wordt voor de analyse van de mogelijke gevolgen van een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve. Het LTO-voorstel voor de inrichting van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve is het uitgangspunt. Van deze typische bedrijven zijn de inkomens herberekend. Dit gaat als volgt:
   - Uitgegaan wordt van het inkomen uit het bedrijf per onbetaalde aje. Neveninkomsten van buiten het bedrijf zijn niet meegenomen.[8]
   - Van de 5 sectoren is van alle bedrijven het gemiddelde inkomen over de laatste 3 jaar per onbetaalde aje berekend. Op basis van dit gemiddelde inkomen is ieder bedrijf ingedeeld in een

[5] Dit betekent dat grote bedrijven en zoals veel grote glastuinbouwbedrijven die de structuur van een bv hebben buiten deze regeling en dus ook buiten dit onderzoek vallen.

[6] Dit betekent dat de winst uit bedrijf zoals berekend in het Bedrijveninformatienet van Wageningen Economic Research (beperkt) lager is dan de fiscale winst.

[7] Eerder onderzoek liet zien dat de kans erg groot is dat een bedrijf in een jaar bij de beste bedrijven behoort met betrekking tot inkomen ook in het volgende jaar bij de beste bedrijven behoort. Vakmanschap, management en vooral ondernemerschap zijn hiervoor bepalende factoren (Vrolijk et al., 2009).

[8] Omdat een substantieel aantal bedrijven ook nog inkomsten van buiten de landbouw heeft, is dit een onderschatting van het inkomen.

bepaalde categorie. Van ieder bedrijf in een categorie in de periode 2017-2019 wordt het inkomen berekent in de voorgaande jaren (vanaf 2009).
- De gemiddelde inkomens per onbetaalde aje van deze bedrijven zijn de typische inkomens per categorie.

3. Op basis van de gerealiseerde inkomens van de afgelopen jaren wordt het effect van een klimaat- en calamiteitenreserve beoordeeld door inkomens *met* en *zonder* gebruik van deze reserve. Ook wordt de omvang van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve en de betaalde belastingen vergeleken. In dit onderzoek zijn 2 opties voor het doteren aan de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve onderzocht:
   - Optie 1: in deze optie wordt alle inkomen boven de € 30.000 per onbetaalde aje aan de reserve toegevoegd. Dit met een maximum van € 50.000. Alle inkomens boven de € 80.000 blijven onderdeel uitmaken van het inkomen van de ondernemer.
   - Optie 2: in deze optie wordt van alle inkomens per onbetaalde aje boven de € 30.000 50% aan de reserve toegevoegd. Dit met een maximum van € 50.000. Alle inkomens boven de € 130.000 blijven onderdeel uitmaken van het inkomen van de ondernemer.

4. Onttrekking aan de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve gebeurt zoals in paragraaf 2.1 beschreven, waarbij een inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje onder de € 30.000 automatisch leidt tot het aanspreken van de reserve. Er hoeft dan ook geen crisis/calamiteit te zijn die veel bedrijven betreft.

5. In de berekening van de belastingdruk per belastingplichtige bij een fiscale klimaat-calamiteitenreserve zijn de volgende uitgangspunten in acht genomen:
   - Bij de berekening is een vergelijk gemaakt tussen de toepassing van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve op basis van de gemiddelde resultaten over 2009 tot en met 2019 zonder en met een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve.
   - Bij de berekening van de belastingen zijn de tarieven en heffingskortingen van 2021 toegepast.
   - De belasting over de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve en de fiscale oudedagsreserve is de ondernemer pas verschuldigd op het moment van de vrijval. Omwille van het vergelijk is over het openstaande saldo de latente claim berekend:
     - Bij de berekening van de belasting over de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve is de MKB-vrijstelling in het tarief betrokken. Het gehanteerde tarief van 40% is bepaald op basis van een mix van het tarief van 37,1% minus 14% MKB-vrijstelling (netto 32%) en 49,5% minus 37,1% x 14% MKB-vrijstelling (netto 44%). Vervolgens is gerekend met een nettobelasting van 40% ((1 x 32% + 2 x 44%)/3).
     - Voor de fiscale oudedagsreserve is een tarief van 30% gehanteerd.
   - Verliezen zijn binnen de wettelijk gestelde termijn verrekend. Voor zover dit leidt tot een teruggaaf van belastingen is deze in berekening betrokken.
   - De niet-benutte te verrekenen verliezen zijn niet in de berekening meegenomen bij de teruggaaf van belasting. De belastingplichtige kan de belastingteruggave niet benutten op het moment dat de calamiteit plaatsvindt.

6. Om inzicht te krijgen in de gevolgen van een grote calamiteit is voor 2020 een gefingeerd verlies van 3 maal het gemiddelde jaarresultaat verondersteld. Voor de verschillende categorieën bedrijven is dit:
   - 1: Gemiddeld resultaat <€ 30.000: Verlies als gevolg van calamiteit € 90.000[9]
   - 2: Gemiddeld resultaat € 30.000 t/m € 80.000: Verlies als gevolg van calamiteit € 165.000
   - 3: Gemiddeld resultaat € 80.000 t/m € 130.000: Verlies als gevolg van calamiteit € 315.000
   - 4: Gemiddeld resultaat >€ 130.000: Verlies als gevolg van calamiteit € 390.000.

[9] Voor categorie 1 is dit 3 keer € 30.000, voor overige categorieën is dit 3 keer het groepsgemiddelde.

2.3 Ondernemersvormen in de landbouw

Tabel 2.1 geeft inzicht in het aantal bedrijven dat onderneemt als natuurlijk persoon of als rechtspersoon zoals vastgelegd in de Landbouwtelling en in het Bedrijveninformatienet van Wageningen Economic Research. Bedrijven die ondernemen als natuurlijk persoon vallen onder de IB-regeling, bedrijven die ondernemen als rechtspersoon vallen onder de vennootschapsbelasting (en de ondernemer moet inkomstenbelasting betalen over salaris en uitgekeerd dividend). De steekproefpopulatie in het Bedrijveninformatienet (in totaal 1.500 land- en tuinbouwbedrijven) wordt gevormd door de bedrijven uit de Landbouwtelling die groter zijn dan € 25.000 Standaardopbrengst (SO).[10]

Tabel 2.1 *Aantal bedrijven in 2020 naar sector en rechtspersoonlijkheid*

Sector	Landbouwtelling				Bedrijveninformatienet			
	Natuurlijk persoon		Rechtspersoon		Natuurlijk persoon		Rechtspersoon	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Akkerbouw	10.420	93	797	7	182	93	13	7
Melkveehouderij	14.433	99	139	1	306	97	9	3
Opengrondstuinbouw	3.597	79	953	21	139	85	25	15
Glastuinbouw	1.336	54	1.139	46	136	53	121	47
Varkenshouderij	2.098	83	418	17	76	84	15	16

Bron: Landbouwtelling en Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

Het percentage bedrijven dat het bedrijf uitoefent als een rechtspersoon (meestal bv) wisselt sterk tussen de verschillende sectoren. Het hoogste percentage komt voor in de glastuinbouw (46%). De laagste percentages bedrijven met een bv komen voor bij melkveebedrijven (1%) en akkerbouwbedrijven (7%). Een onderzoek naar de reden van deze verschillen tussen sectoren als ook de reden van ondernemers in de land- en tuinbouw om te kiezen voor een bv als rechtspersoonlijkheid vallen buiten de context van dit onderzoek.[11]

In dit onderzoek wordt gebruikgemaakt van de gegevens van bedrijven die in het Bedrijveninformatienet zijn opgenomen én die als natuurlijk persoon gebruikmaken van de IB-regeling. Een vergelijking tussen bedrijven in de Landbouwtelling en de bedrijven uit het Bedrijveninformatienet, laat geen relevante verschillen zien in het percentage natuurlijk persoon versus rechtspersoon. De bevindingen, gebaseerd op analyse van de bedrijven in het Bedrijveninformatienet zoals gepresenteerd in dit rapport, zijn in onze ogen dan ook representatief voor de hele populatie bedrijven in een bedrijfstak.

2.4 Randvoorwaarden

Deze analyse is uitgevoerd binnen een aantal randvoorwaarden. De reikwijdte van de bevindingen moet dan ook met inachtneming van deze randvoorwaarden beoordeeld worden:

- Hoe een eventuele fiscale klimaat- en calamiteitenreserve er definitief uit zal zien is niet uitgewerkt. Dit onderzoek geeft een eerste inzicht in de werking en potentiële effectiviteit van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve als instrument voor demping van de inkomensvolatiliteit als gevolg van crises bij bedrijven in vier inkomenscategorieën in 5 sectoren. Voor een verdere ex ante beleidsevaluatie is een uitgebreide analyse noodzakelijk nadat een aantal juridische en technische onderdelen (van het nieuwe fiscale instrument) nader zijn ingevuld.

[10] Het Bedrijveninformatienet is een netwerk en database van bedrijven, gebaseerd op een aselecte steekproef uit de land- en tuinbouwbedrijven in Nederland, die tot doel heeft een representatief beeld te geven van bedrijfsuitkomsten en financiële positie, evenals van de factoren die hierop van invloed zijn. Vertrekpunt van de steekproef is de jaarlijkse Landbouwtelling. Het Informatienet bestaat uit 1.500 steekproefbedrijven en representeert in 2020 ongeveer 43.300 bedrijven die groter zijn dan € 25.000 Standaardopbrengst (SO). Onder deze grens bevinden zich nog eens bijna 10.000 bedrijven waarvan circa 3.500 akkerbouwbedrijven.

[11] Meer informatie over rechtspersoenen staat op Agrimatie: https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2286&indicatorID=7342

- Voor het berekenen van de eventuele gevolgen van de implementatie van fiscale klimaat- en calamiteitenreserve als risicomanagement instrument is ervan uitgegaan dat de bedrijven ook gebruik blijven maken van de al geïmplementeerde risicomanagementstrategieën (inclusief de daarmee gepaard gaande kosten). Denk hierbij aan sparen en deelname aan de brede weersverzekering of andere maatregelen die het bedrijf op het ogenblik neemt om de financiële gevolgen te voorkomen of te beperken.
- De berekeningen naar de fiscale gevolgen van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve zijn in samenwerking met VLB uitgevoerd. De eerste resultaten zijn besproken met de klankbordgroep bestaande uit medewerkers van het ministerie van LNV, LTO, ABAB en VLB.
- In deze eerste inventarisatie is gebruikgemaakt van bestaande gegevens zoals aanwezig in het Bedrijveninformatienet van Wageningen Economic Research en de analyse is beperkt tot 5 sectoren.
- Toetsing op de politieke en juridische haalbaarheid is geen onderdeel van het onderzoek. Ook de vraag of de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve in strijd is met EU-staatssteunregels valt buiten de scope van de opdracht. Dit geldt ook voor de noodzakelijke randvoorwaarden voor een succesvolle implementatie van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor de agrarische sector (zie draagvlak).
- Een uitgebreide stakeholderconsultatie is geen onderdeel van dit onderzoek. Er kunnen dan ook geen uitspraken gedaan worden over draagvlak van de maatregelen bij de bedrijven.

3 Crisis- en risicomanagement op land- en tuinbouwbedrijven

In dit hoofdstuk worden de volgende vragen beantwoord:
- Wat zijn de gevolgen van een crisis in de landbouw?
- Wat is de relatie tussen crises en inkomen, kasstroom en solvabiliteit?
- Welke bestaande risicomanagement-instrumenten zijn er in de landbouw?
- Wat is de relatie tussen inkomen en (type) investeringen?

3.1 Gevolgen van een crisis in de landbouw

3.1.1 Definitie crisis

De EU-commissie beschrijft een crisis als een gebeurtenis die niet te voorzien is, de individuele capaciteit van een bedrijf om de gebeurtenis het hoofd te bieden te boven gaat en een groot aantal producenten treft (COM, 2011). Er ontbreekt echter een universeel kader waarin expliciete voorwaarden staan om een gebeurtenis als crisis te bestempelen. Er zijn vier onderscheidende kenmerken afgeleid. Twee voor de hand liggende en gemeenschappelijke kenmerken zijn *zeldzaamheid* en *ernst* van de gebeurtenis. Een crisis is een gebeurtenis die zich met een lage waarschijnlijkheid voordoet (zeldzaam) die leidt tot grote en doorgaans onomkeerbare verliezen (ernst) met een mogelijk negatieve impact op individuele bedrijfsresultaten. Hoe ernstiger een risico, hoe zeldzamer het gewoonlijk zal zijn, en *vice versa*. Bovendien treedt een crisis doorgaans *plotseling* op (snel en onverwacht). Ook de mate waarin een risico *onvoorzienbaar* is of waarvan het potentieel voor schade of verlies niet volledig bekend is, kan een rol spelen bij het verklaren van een gebeurtenis als een crisis (opkomende risico's). Bergevoet et al. (2019) komen tot de volgende werkdefinitie:

> 'Onder een crisis wordt verstaan een onvoorziene, zeldzame en ernstige marktverstoring veroorzaakt door een plotselinge onevenwichtigheid in vraag en aanbod met als gevolg prijs- of inkomensdalingen.'

Er moet onderscheid worden gemaakt tussen een *lokale crisis* en een *systemische marktverstoring*. Een lokale crisis wordt veroorzaakt door een marktverstoring op lokaal niveau veroorzaakt door beperkte markttoegang op getroffen landbouwbedrijven of in getroffen regio's als gevolg van aanvullende beheersmaatregelen. Voorbeelden zijn een uitbraak van een besmettelijke dierziekte, een lokale overstroming of hagelschade. Een systemische marktverstoring doet zich voor op een breder geografisch niveau, veroorzaakt door een daling van de vraag op de binnenlandse of internationale markt. Voorbeelden hiervan zijn uitbraken van een voedselveiligheidscrisis als EHEC,de gevolgen van importverboden door derde landen of zoals recent verstoring van handelsstromen door COVID-19.

De ernst van crisisgebeurtenissen blijkt uit de omvang van prijsbewegingen, de omvang van het inkomensverlies, het geografische bereik van de verstoring en de tijd die nodig is om een wenselijk marktevenwicht te herstellen. Verschillende academici en internationale organisaties beschouwen de ernst in termen van verliezen van meer dan 20-30% van het gemiddelde inkomen over de afgelopen drie of vijf jaar als een algemene voorwaarde om een gebeurtenis als een crisis te classificeren. Toch bestaat er geen consensus over operationele niveaus met betrekking tot andere crisiskenmerken (bijvoorbeeld ten aanzien van zeldzaamheid, snelheid van optreden, onvoorspelbaarheid) noch in de literatuur, noch onder experts (Bergevoet et al., 2019).

3.1.2 Crises in de agrarische sector

De laatste jaren is de Nederlandse en Europese agrarische sector regelmatig geconfronteerd met crises. In vergelijking met andere sectoren in de economie staat de agrarische sector aan een aantal

specifieke risico's bloot. Waarom is de land- en tuinbouw een bijzondere sector en vereist specifiek beleid? Van Bruchem (2004) komt tot de volgende argumenten:

1. De landbouw staat aan de basis van de voedselvoorziening en voorziet dus in een elementaire levensbehoefte. Dit stelt bijzondere eisen aan de veiligheid van de producten en aan de kwaliteit en continuïteit van het productieproces.
2. De productieprocessen in landbouw worden sterk beïnvloed door natuurlijke omstandigheden, zoals het weer en het optreden van ziekten en plagen.
3. De landbouw gebruikt levende wezens (planten en dieren) en de grond als productiemiddel.
4. Uit ethische en ecologische overwegingen moeten daarom specifieke eisen worden gesteld aan de manier van produceren.
5. Mede door zijn sterke ruimtelijke spreiding heeft de landbouw een grote invloed op het landschap en daarmee op natuur en biodiversiteit.
6. De landbouw is in vergelijking met andere bedrijfstakken kleinschalig georganiseerd, veelal in de vorm van gezinsbedrijven, wat de invloed op de markt en de mobiliteit van de productiefactoren beperkt en in veel gevallen (bijvoorbeeld onderzoek en herstructurering) collectieve regelingen noodzakelijk maakt.

Een aantal van bovengenoemde argumenten gelden ook voor een sector als de bouwnijverheid, maar in de behoeftehiërarchie is de voedselbehoefte in piramide van Maslov (1943) nog belangrijker (lichamelijke behoefte) dan wonen (veiligheid en zekerheid). De toenemende internationale verwevenheid en afhankelijkheid voor zowel aanvoer van (veevoeder)grondstoffen en de afzet van producten maakt dat de Nederlandse agrarische sector ook erg gevoelig is voor bijvoorbeeld handelsbeperkingen. Ook andere sectoren zijn steeds meer internationaal verweven en gevoelig voor handelsbeperkingen maar de landbouw wordt vanwege bovengenoemde argumenten als extra kwetsbaar beschouwd.

In de volgende paragrafen wordt onderzocht wat de effecten van een crisis zijn op inkomens, kasstroom en solvabiliteit van bedrijven in de vijf onderzochte sectoren.

3.1.3 Inkomens

De inkomens uit bedrijf in de verschillende sectoren
In Figuur 3.1 is per sector het jaarlijkse inkomen uit bedrijf in de periode 2016-2019 weergeven (zie ook de bijlage voor een langere tijdreeks). Om een indruk te krijgen van de variatie binnen een jaar is het gemiddelde, de mediaan (50%) en het 20% en 80% percentielpunt weergegeven. Zo is voor de melkveebedrijven het gemiddelde inkomen in de periode 2016-2019 € 61.300, 50% van de bedrijven heeft in deze periode een inkomen hoger dan € 49.500, 80% van de bedrijven heeft een inkomen hoger dan € 105.200 en 20% van de bedrijven een inkomen lager dan € 10.200. Voor deze periode is ook het inkomen in het jaar met het laagste inkomen (-2016) en het inkomen in het jaar met het hoogste inkomen (+2017) weergegeven. Het gemiddelde inkomen voor melkveebedrijven in 2017, het jaar met het hoogste inkomen in deze periode, was € 93.100 en in het jaar 2016 met het laagste inkomen was dit € 21.800.

Er is een groot verschil tussen de sectoren zowel in het verschil in inkomen tussen de verschillende jaren als in de spreiding in inkomens tussen bedrijven per jaar. De verschillen tussen jaren en binnen een jaar zijn het meest uitgesproken in de varkenshouderij en de glastuinbouw. In de varkenshouderij was het gemiddelde inkomen in het jaar 2019 € 307.500 en in 2018 -€ 8.600. Wat ook opvalt in de varkenshouderij is dat 20% van de bedrijven in de periode 2016-2019 een gemiddeld inkomen heeft dat lager is dan € 8.500.

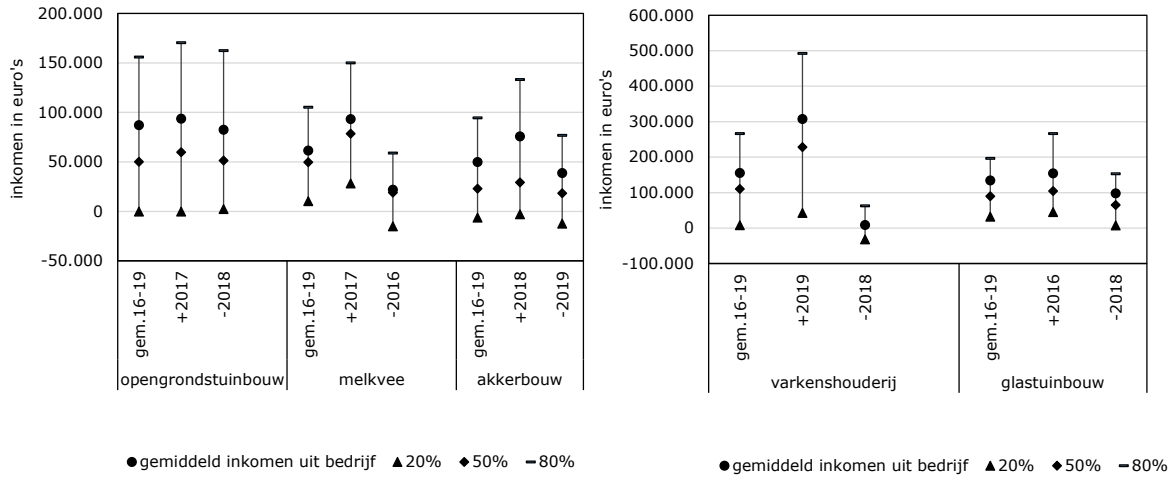

Figuur 3.1 *Inkomen in € uit bedrijf in 5 sectoren a)*
a) 'gem.16-19' is het gemiddeld inkomen in de periode 2016-2019, '+' is het inkomen in het jaar met het hoogste inkomen in de periode 2016-2019, '-' is het inkomen in het jaar met het laagste inkomen in de periode 2016-2019
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

Bij de presentatie van de resultaten worden de grondgebonden sectoren (linkerfiguur) en de niet-grondgebonden sectoren (rechterfiguur) in twee aparte figuren weergegeven. De reden is dat voor een aantal economische kengetallen de verschillen te groot zijn en weergave in dezelfde figuur met dezelfde Y-as interpretatie bemoeilijkt. Vaak ligt het gemiddelde inkomen boven de mediaan omdat enkele bedrijven een zeer hoog inkomen hebben.

De verschillen in inkomens uit bedrijf tussen opeenvolgende jaren
Om een indruk te krijgen of in de loop van de tijd de variatie in inkomens uit bedrijf toeneemt is de periode vanaf 2004 tot 2019 opgedeeld in 4 periodes van 4 jaar (zie bijlage). Per 4-jaarlijkse periode is het gemiddeld inkomen uit bedrijf uitgerekend en de verschillen tussen de opeenvolgende jaren berekend (Figuur 3.2). Het blijkt dat in de periode 2008-2011 voor alle sectoren behalve de akkerbouw (hier 2011-2015) de variatie in inkomen uit bedrijf tussen opeenvolgende jaren het hoogst is. Op grond van de ons ter beschikking staande gegevens kunnen we niet concluderen dat voor de onderzochte sectoren de spreiding in inkomens uit bedrijf in recente jaren is toegenomen.

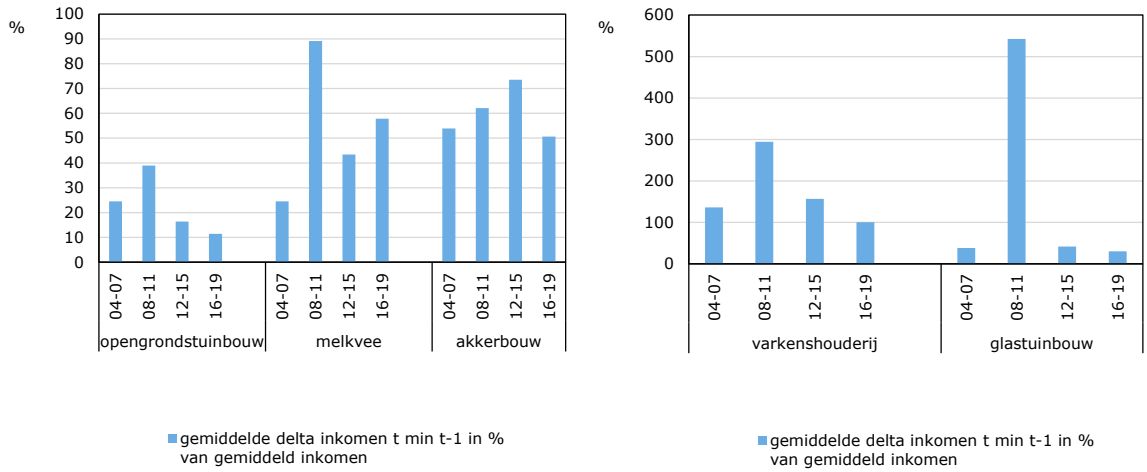

Figuur 3.2 *Afwijking (%) van het inkomen in individuele jaren ten opzichte van een 4-jarig gemiddelde*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

3.1.4 Nettokasstroom

De nettokasstroom in de verschillende sectoren

In Figuur 3.3 is per sector de gemiddelde nettokasstroom per bedrijf in de periode 2016-2019 weergeven (zie ook de bijlage voor een langere tijdreeks). De nettokasstroom is het verschil tussen de ontvangsten en uitgaven gedurende een bepaalde periode (zowel bedrijf als privé). Als de uitgaven de ontvangsten overtreffen, wordt van een negatieve kasstroom gesproken. Zijn de ontvangsten groter dan de uitgaven, dan is er een positieve kasstroom. De gemiddelde kasstroom is positief op de meeste bedrijven maar er zijn grote verschillen tussen bedrijven en sectoren.

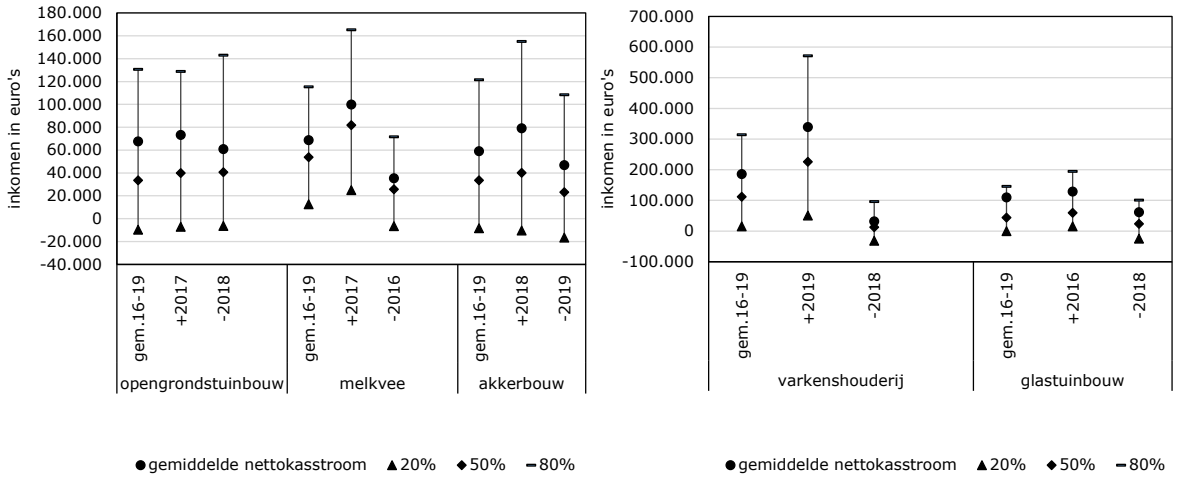

Figuur 3.3 *Gemiddelde nettokasstroom in € per bedrijf in 5 sectoren a)*
a) 'gem.16-19' is de gemiddelde nettokasstroom, '+' is de kasstroom in het jaar met het hoogste kasstroom in de periode 2016-2019, '-' is het kasstroom in het jaar met het laagste kasstroom in de periode 2016-2019
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

De verschillen in nettokasstroom tussen opeenvolgende jaren

Om een indruk te krijgen of in de loop van de tijd de variatie in nettokasstroom toeneemt is de periode vanaf 2004 tot 2019 opgedeeld in 4 periodes van 4 jaar. Per 4-jaarlijkse periode is de gemiddelde nettokasstroom uitgerekend en zijn de verschillen tussen de opeenvolgende jaren berekend (Figuur 3.4). De spreiding in de nettokasstroom is in recente jaren niet toegenomen.

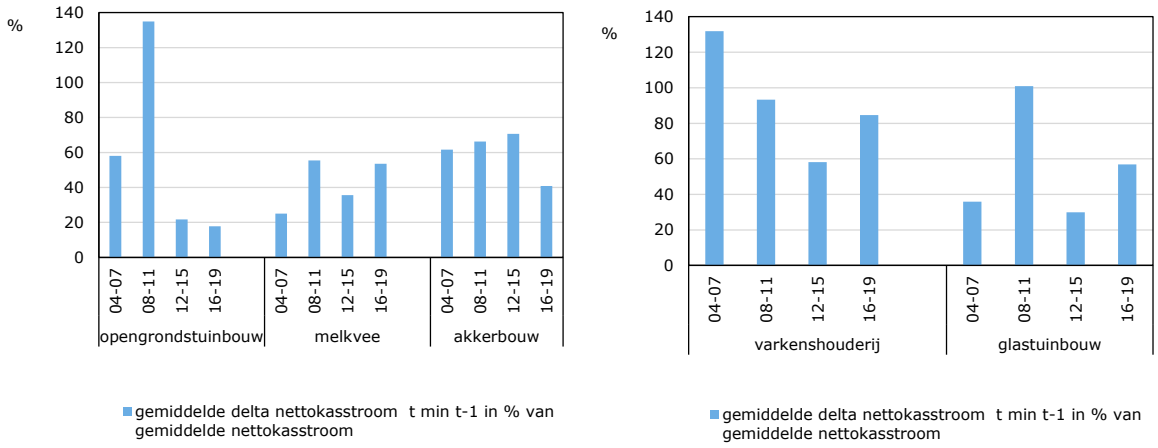

Figuur 3.4 *Afwijking van de kasstroom in % in individuele jaren ten opzichte van een 4-jarig gemiddelde*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

3.1.5 Solvabiliteit

De solvabiliteit wordt gebruikt om inzicht te krijgen in de financiële gezondheid van een bedrijf op de langere termijn: hoe groter de solvabiliteit, hoe lager de schulden en hoe hoger het eigen vermogen. Dit eigen vermogen is slechts ten dele liquide. Een hoog eigen vermogen betekent dus niet automatisch hoge spaartegoeden.

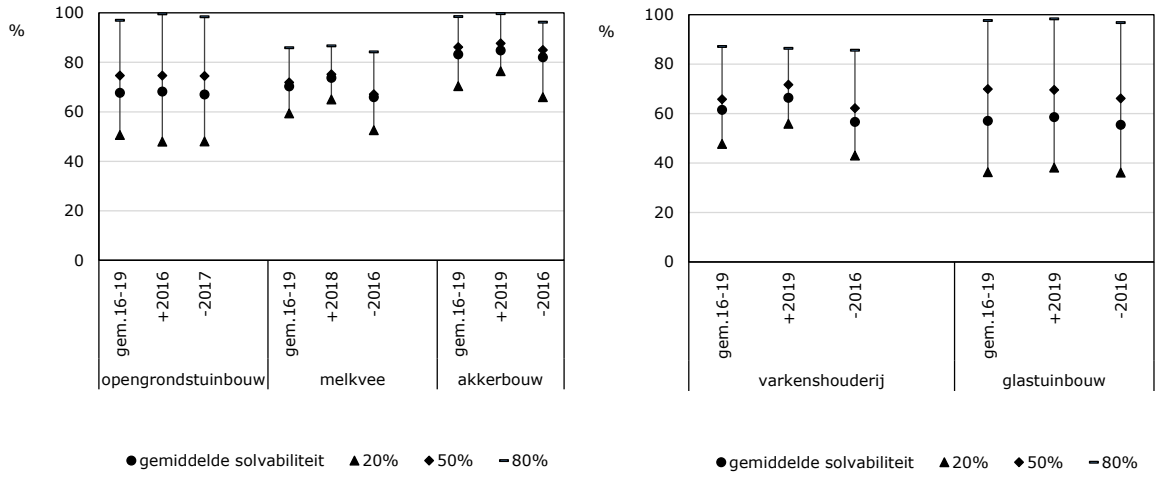

Figuur 3.5 *Solvabiliteit in % in 5 sectoren a)*
a) 'gem.16-19' is de gemiddelde solvabiliteit in de periode 2016-2019, '+' is het solvabiliteit in het jaar met het hoogste solvabiliteit in de periode 2016-2019, '-' is de solvabiliteit in het jaar met het laagste solvabiliteit in de periode 2016-2019
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

Zoals Figuur 3.5 laat zien varieert de solvabiliteit sterk tussen sectoren maar wisselt weinig tussen de verschillende jaren (zie ook de bijlage voor een langere tijdreeks). Sectoren met de hoogste gemiddelde solvabiliteit zijn akkerbouw en melkvee. De belangrijkste reden hiervoor is de hoge waardering van eigen grond. Voor de andere onderzochte sectoren is de gemiddelde solvabiliteit lager en is de variatie tussen bedrijven ook veel groter. De gemiddelde solvabiliteit ligt vaak tegen of onder de mediaan (50% percentielpunt) maar nooit erboven. Dit betekent dat er veel bedrijven zijn met een relatief lage solvabiliteit die het gemiddelde in negatieve zin beïnvloeden.

3.2 Relatie tussen crises en inkomen, kasstroom en solvabiliteit

In bijlage 1 tot en met 3 is voor de 5 onderzochte bedrijfstypen voor de jaren 2004 tot en met 2019 het verloop in inkomen, nettokasstroom en solvabiliteit weergegeven. Analyse van deze gegevens laat zien dat er een beperkt aantal jaren is waarbij één of meerdere sectoren een sterke daling in inkomen (en daarmee gepaard gaande nettokasstroom) laten zien. Zoals verwacht wisselt de solvabiliteit niet zo sterk tussen de opeenvolgende jaren. In Tabel 3.1 staat per sector aangegeven het jaar met een substantieel lager inkomen en de meest waarschijnlijke oorzaak voor dit lage inkomen. De kredietcrisis in 2009 en de daaropvolgende economische recessie in 2009 heeft voor de sectoren opengrondstuinbouw, melkveehouderij en glastuinbouw geleid tot lagere prijzen en lage inkomens. Ook het Russische exportverbod vanaf 2014 is voor een aantal sectoren niet onopgemerkt voorbijgegaan. Maatregelen op EU-niveau zoals interventie van melkpoeder en particuliere opslag hebben wel gezorgd voor een bodem in de markt. In de melkveehouderij is in de periode 2013-2016 de gemiddelde melkprijs van de boerderij in de EU bijna gehalveerd ten opzichte van het piekniveau in 2013. De oorzaken van deze daling waren naast de Russische exportban ook de stagnerende afzet naar China en de productiestijging ten gevolge het wegvallen van de melkquotering.

Tabel 3.1 *Periode 2004-2019: onderzochte sectoren, Jaar met erg laag inkomen en belangrijkste reden*

Sector	Jaar	Gemiddeld inkomen per onbetaalde aje	Oorzaak
Akkerbouw	2011	€ 28.500	Lage prijzen van vrije producten veroorzaakt door te veel aanbod en/of minder vraag
	2014	€ 26.500	Lage prijzen van vrije producten veroorzaakt door te veel aanbod of minder vraag (Russische exportverbod)
Melkveehouderij	2009	€ -500	Lage melkprijs veroorzaakt door een afnemende vraag naar zuivelproducten in 2009 door de economische recessie (kredietcrisis)
	2016	€ 15.000	Lage melkprijs veroorzaakt door hogere melkproductie (afschaffing melkquotering in 2015) en achterblijvende vraag (veel opslag in de vorm van melkpoeder en boter)
Opengrondstuinbouw	2009	€ 16.000	Lage prijzen veroorzaakt door economische recessie (kredietcrisis)
Glastuinbouw	2009	€-30.000	Lage prijzen voor met name glasgroente maar in mindere mate ook de andere glastuinbouwproducten veroorzaakt door economische recessie (kredietcrisis)
Varkenshouderij	2007	€ -35.000	Beruchte varkenscyclus van vraag en aanbod
	2015	€ -16.000	Beruchte varkenscyclus van vraag en aanbod versterkt door de Russische exportverbod
	2018	€-7.000	Beruchte varkenscyclus van vraag en aanbod

3.3 Bestaande risicomanagement-instrumenten in de landbouw

Er is voor de ondernemers in de landbouw een uitgebreid pakket aan risicomanagementinstrumenten beschikbaar. Chartier et al. (2017) komt tot de volgende set van instrumenten die direct of indirect kunnen helpen om risico's te voorkomen, te verkleinen of de gevolgen van een crisis te beperken:

- sparen
- diversificatie
- verzekeringen
- prijscontracten
- fiscale instrumenten.

In deze paragraaf wordt kort ingegaan op de werking en het gebruik van bovengenoemde instrumenten door de bedrijven in het Bedrijveninformatienet. Daarnaast zijn er een aantal crisismaatregelen die op korte termijn soelaas bieden maar waarvan de gevolgen langdurig invloed kunnen hebben op de bedrijfsvoering. Voorbeelden zijn het afsluiten van extra leningen of het verkopen van bedrijfsmiddelen zoals grond.

Naast de beschreven risicomanagementinstrumenten hebben overheden (nationaal en EU) nog de mogelijkheden om extra crisismanagementinstrumenten in te zetten:

- Indien een crisis zicht specifiek in een lidstaat voordoet, kunnen lidstaten besluiten om specifieke steunmaatregelen toe te passen. Als ze hiertoe besluiten moeten zij wel voldoen aan staatsteunregels.
- Als een crisis meerderde lidstaten omvat, kan de EU besluiten specifieke verordeningen in werking te stellen.

Het bestaande kader van verordeningen en praktijken is flexibel genoeg om instrumenten te ondersteunen die tegemoetkomen aan een breed scala aan behoeften die voortvloeien uit crises. Hoewel een instrument in principe beschikbaar kan zijn, is het gebruik van bepaalde instrumenten door ondernemers in de praktijk minder vanzelfsprekend (Bergevoet et al., 2019).

3.3.1 Sparen

Het opbouwen van liquide reserves om toekomstige tegenslagen op te vangen is een instrument dat ondernemers in meer of mindere maten toepassen. In Tabel 3.2 zijn de liquide middelen per bedrijf in de 5 onderzochte sectoren weergegeven. Zoals deze tabel aangeeft zijn er grote verschillen tussen bedrijven. De omvang van de liquide middelen varieert gemiddeld tussen € 70.000 (melkveehouderij) en de € 180.000 (glastuinbouw en akkerbouw). Maar ook binnen een sector zijn er grote verschillen. In de melkveehouderij heeft 20% van de bedrijven (P20) de afgelopen 4 jaar minder dan € 500 liquide middelen. Terwijl 20% van de bedrijven (P80) over meer dan € 87.900 aan middelen beschikken.

Tabel 3.2 *Gemiddelde bedrag aan liquide middelen per bedrijf (in €) in 2016-2019 naar bedrijfstype a)*

Sector	Gemiddelde liquide middelen EB	P20 liquide middelen EB	P80 liquide middelen EB
Akkerbouw	176.600	13.600	255.400
Melkveehouderij	70.200	500	87.900
Opengrondstuinbouw	87.100	1.200	127.500
Glastuinbouw	181.400	1.400	364.900
Varkenshouderij	129.000	7.100	214.500

a) Bedrag per 31 december van het boekjaar.

Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

3.3.2 Diversificatie

Ondernemers kunnen door diversificatie een deel van hun bedrijfsrisico's inperken. Een voor de hand liggende strategie is diversificatie van teelten. Deze vorm van diversificatie heeft als nadeel dat schaalvoordelen verloren gaan. Alleen in de akkerbouw is er grootschalig gebruik van diversificatie van teelten vanwege met name agronomische overwegingen.[12] In de overige geanalyseerde sectoren betreft het veelal sterk gespecialiseerde landbouwbedrijven.

Diversificatie wordt in het huidige onderzoek breder gedefinieerd en heeft betrekking op de diverse inkomensbestanddelen. Het totaal inkomen op een landbouwbedrijf bestaat uit inkomsten uit de hoofdactiviteit, daarnaast kunnen subsidies, neveninkomsten en inkomsten buiten het bedrijf bijdragen aan het totaal inkomen. Subsidies zijn vooral de subsidies in het kader van het EU-GLB. Neveninkomsten hebben betrekking op bijvoorbeeld recreatie, werk voor derden, verkochte energie, zorglandbouw of huisverkoop.[13] Daarnaast zijn er nog inkomsten van buiten het bedrijf.

Het aandeel van subsidies is het hoogst in de grondgebonden sectoren en bedraagt jaarlijks gemiddeld € 27.000 en € 25.000 voor respectievelijk akkerbouwbedrijven en melkveebedrijven (Tabel 3.3). De jaarlijkse neveninkomsten is het hoogst op glastuinbouwbedrijven (€ 58.000 uit met name verkochte energie) en opengrondstuinbouwbedrijven (€ 31.000 uit met name werk voor derden, huisverkoop en recreatie en verkoop van energie). Inkomsten buiten het bedrijf (brutobedragen voor belastingaftrek) zijn het belangrijkste voor akkerbouwbedrijven (€ 23.000 per jaar), varkensbedrijven (€ 19.000 per jaar) en melkveebedrijven (€ 11.000 per jaar).

[12] Ondanks dat er al jaren gezocht wordt naar een volwaardig vierde gewas in de akkerbouw naast is de blijven granen, aardappelen en suikerbieten nog steeds het fundament van het inkomen in de akkerbouw vormen.

[13] Deze bronnen van inkomsten behoren steeds meer tot het verdienmodel van het verbrede landbouwbedrijf en dragen bij aan diversificatie en risicospreiding.

Tabel 3.3 *Opbrengsten uit primaire activiteiten, uit subsidies, neveninkomsten en betaalde kosten (x 1.000 €) en in % van totale opbrengsten; inkomsten buiten bedrijf en inkomen uit bedrijf en totaal inkomen naar bedrijfstype (x 1.000 €) en in % van het totale inkomen (gemiddeld 2015-2019)*

Sector	Opbrengsten uit primaire activiteiten	Subsidies	Neveninkomsten	Betaalde kosten	Inkomen uit bedrijf	Inkomsten buiten bedrijf	Totaal inkomen
Akkerbouw	249	27	24	245	54	23	77
	(83%)	(9%)	(8%)	(82%)	(70%)	(30%)	(100%)
Melkveehouderij	356	25	9	333	56	11	67
	(91%)	(6%)	(2%)	(86%)	(83%)	(17%)	(100%)
Opengronds-tuinbouw	440	7	31	395	83	6	90
	(92%)	(1%)	(7%)	(83%)	(93%)	(7%)	(100%)
Glastuinbouw	885	5	58	796	152	3	156
	(93%)	(1%)	(6%)	(84%)	(98%)	(2%)	(100%)
Varkenshouderij	882	6	9	777	120	19	140
	(98%)	(1%)	(1%)	(87%)	(86%)	(14%)	(100%)

Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research [1]

Vooral in jaren met lage opbrengsten van agrarische producten vormen deze overige inkomsten een groot deel van het inkomen. Deze andere inkomsten zijn min of meer stabiel en dempen dus het effect van lage opbrengsten. Echter het belang van overige inkomensbestanddelen verschilt per sector en bedrijf. Voor de akkerbouwbedrijven maken de inkomsten uit subsidies, neveninkomsten in de periode 2015-2015 een veel groter onderdeel uit van het gezinsinkomen uit het bedrijf dan dat het inkomen gegenereerd uit opbrengsten van de producten. Voor varkensbedrijven en glastuinbouwbedrijven levert het inkomen gegenereerd uit opbrengsten van de producten een veel belangrijker onderdeel van het gezinsinkomen uit het bedrijf.

3.3.3 Verzekeringen

In het Bedrijveninformatienet worden diverse soorten verzekeringen onderscheiden (Van der Meer et al., 2007). In deze paragraaf wordt voor de verschillende sectoren alleen een overzicht gegeven van de schadeverzekeringen. (Schadeverzekeringen zijn onderverdeeld in de brede weersverzekering en overige verzekeringen. De overige schadeverzekeringen omvatten onder meer reguliere hagel- en stormverzekeringen (voor misoogsten en opstanden) en brandverzekeringen (voor opstal en inboedel). De gemiddelde premie per verzekeringssoort is alleen berekend voor de bedrijven die ook daadwerkelijk de betreffende verzekering hebben afgesloten. Het betreft de gemiddelde premies in 2019 omdat de deelname in de brede weersverzekering groeit, terwijl die voor de overige schadeverzekeringen stabiel is.

Akkerbouwbedrijven met een brede weersverzekering betalen gemiddeld € 6.400 per jaar (na verrekening subsidie). De gemiddelde premie voor overige schadeverzekeringen bedraagt € 3.600 per jaar. De gemiddelde premies zijn hoger in de tuinbouw vanwege de hogere verzekerde waarden van glasopstanden en gewassen. Alle bedrijven hebben een schadeverzekering afgesloten, terwijl deelname aan de brede weersverzekering alleen relevant is voor de grondgebonden sectoren. Deelname is het hoogst in de opengrondstuinbouw (8%) en akkerbouw (7%) en het laagst in de melkveehouderij (circa 1%). Ter vergelijk, in 2015 heeft 7% van de akkerbouwbedrijven in de landbouwtelling een brede weersverzekering afgesloten (Berkhout et al., 2016). Echter, het aantal verzekerden van 1.189 in 2015 is sindsdien circa verdubbeld zodat wellicht huidig gerapporteerde cijfers een vertekend beeld geven (cijfers gelden voor een beperkte steekproef van bedrijven die binnen de IB-regeling vallen en aan het SO-criterium voldoen van >€ 25.000 per bedrijf).

Tabel 3.4 *Gemiddelde premie betaald aan schadeverzekeringen per bedrijf naar landbouwsector in 2019 (in €).*

Sector	Brede weersverzekering	Overige schadeverzekeringen
Akkerbouw	6.400	3.600
Melkveehouderij	1.100	2.900
Opengrondstuinbouw	29.700	7.900
Glastuinbouw	nvt a)	19.300
Varkenshouderij	nvt	5.500

a) nvt=niet van toepassing

Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

Verzekeringen zijn bij uitstek het instrument ter afdekking van fysieke schade. Private schade-verzekeringen hebben een lange traditie in Nederland. De transactiekosten van verzekeringen zijn doorgaans aanzienlijk, wat verband houdt met onder meer taxatiekosten, administratiekosten en herverzekeringskosten. Alleen de premies voor de brede weersverzekering worden gesubsidieerd om het draagvlak te vergroten (Van Asseldonk et al., 2018).

3.3.4 Prijscontracten

Contractuele prijsarrangementen spreiden het risico in de hele voedselketen. Als zodanig kunnen landbouwers prijsrisico's (van geleverde producten aan afnemers, maar ook voor grondstoffen met leveranciers) overdragen of delen met anderen in de keten. In Nederland is doorgaans de maximale afgedekte tijdhorizon één jaar. Deze eenjarige horizon is gebruikelijk omdat producenten van seizoensgebonden producten zich richten op de totale productie- en opslagperiode en industriële afnemers hun inkoopstrategie daarop afstemmen (Van Asseldonk et al., 2018).

In het Bedrijveninformatienet werd in het verleden ook het gebruik van prijscontracten vastgelegd. Uit deze analyse bleek dat meer dan de helft van de akkerbouwers in Nederland een contract afsluit voor bijvoorbeeld een deel van het geteelde aardappelareaal en werkt daarbij met bijvoorbeeld gemiddelde prijzen of vaste prijzen. In de tuinbouw is dit circa 10%, terwijl in de melkveehouderij en varkenshouderij dit vooralsnog niet goed mogelijk is (Van Asseldonk en Van der Meer, 2016; Van Asseldonk et al., 2018).

Vaste prijsafspraken en bodemprijscontracten zijn effectief in het voorkomen van lage prijzen. Dit geldt in mindere mate voor gepoolde prijscontracten. Omdat in Nederland de maximale afgedekte tijdshorizon doorgaans één jaar betreft kunnen langdurige prijsdalingen niet afgedekt worden.

3.3.5 Fiscale instrumenten

De huidige belastingwetgeving kent algemene faciliteiten binnen de inkomstenbelasting die het mogelijk maken een inkomen van een bepaald jaar te verrekenen met inkomens uit het verleden en met toekomstige inkomens: fiscale middeling en verliesverrekening. Daarnaast biedt de zelfstandigenaftrek de mogelijkheid om niet-gerealiseerde zelfstandigenaftrek te verrekenen met toekomstige jaren en bestaat de fiscale oudedagsreserve (FOR) om te reserveren voor de oudedagsvoorziening.

- Bij fiscale middeling worden de inkomens belast in box 1 van 3 aaneengesloten kalenderjaren opgeteld. Een jaar met een negatief inkomen wordt op 0 gesteld. Over het nieuw vastgestelde gemiddelde inkomen wordt per jaar de belasting berekend. Wanneer het totaal van de nieuwe belastingbedragen lager is dan van de oude belastingbedragen en het verschil is groter dan € 545, kan de ondernemer belasting terugkrijgen.

- Bij verliesverrekening wordt een inkomensverlies uit box 1 verrekend met positief inkomen uit de 3 voorafgaande jaren (*carry back*) en met positieve box 1-inkomsten uit de 9 volgende jaren (*carry forward*). De verliesverrekening kent een verplichte volgorde: eerst de 3 voorafgaande jaren en dan de 9 volgende jaren. Verliezen, die niet in die periode verrekend kunnen worden, 'verdampen'.

- Ondernemers die voldoen aan het urencriterium en aan het begin van het kalenderjaar de AOW-leeftijd nog niet hebben bereikt, hebben recht op de zelfstandigenaftrek. Voor de IB 2021 geldt een bedrag van € 6.670. De zelfstandigenaftrek bedraagt niet meer dan het bedrag van de winst vóór ondernemersaftrek. In jaren waarin de winst uit bedrijf te laag is om de zelfstandigenaftrek helemaal te verbruiken, kan het bedrag aan niet-gerealiseerde zelfstandigenaftrek worden verrekend in de volgende 9 jaar. De winst uit bedrijf per belastingplichtige moet in die jaren dan wel hoger zijn dan de zelfstandigenaftrek in die jaren.

- De fiscale oudedagsreserve maakt het mogelijk om jaarlijks een deel van het inkomen te reserveren voor de oudedagsvoorziening. Dat gereserveerde deel heet de oudedagsreserve. Het vormen van een oudedagsreserve betekent niet dat er daadwerkelijk geld opzij wordt gezet, het is een reservering van een deel van het inkomen. De reservering zorgt voor uitstel van belastingheffing over dat deel van het inkomen. De toevoeging aan de reserve is een percentage van het inkomen. Voor de toevoeging geldt ook een maximum, dat jaarlijks wordt vastgesteld. De oudedagsreserve mag door de toevoeging niet uitkomen boven het bedrijfsvermogen.

3.4 Inkomen en (type)investeringen

3.4.1 Omvang netto-investeringen

De jaarlijkse netto-investeringen in het Bedrijveninformatienet zijn gedefinieerd als bruto investeringen minus desinvesteringen. Zoals uit Figuur 3.6 blijkt zijn er in ieder jaar circa 20% van de bedrijven die niet investeren. De gemiddelde netto-investering is het hoogst in de glastuinbouw (€ 96.000 per jaar). De andere bedrijfstypen liggen daar € 18.000 tot € 26.000 onder. In een aantal gevallen is het gemiddelde hoger dan de 80% waarneming omdat een kleine groep van bedrijven een zeer grote investering hebben gedaan (glastuinbouw). Dit is ook terug te zien in de mediaan. Deze ligt in de meeste gevallen dichter in de buurt van de 20% waarneming dan die van de 80%.

Net als in de inkomens zijn de verschillen in investeringen meer constant over de jaren in de opengrondstuinbouw en de akkerbouw. De sectoren met meer variatie tussen jaren en tussen bedrijven in inkomen (Figuur 3.2) laten ook een grotere spreiding in investeringen zien (varkenshouderij en glastuinbouw). Zie voor meer achtergrondinformatie bijlage 4.

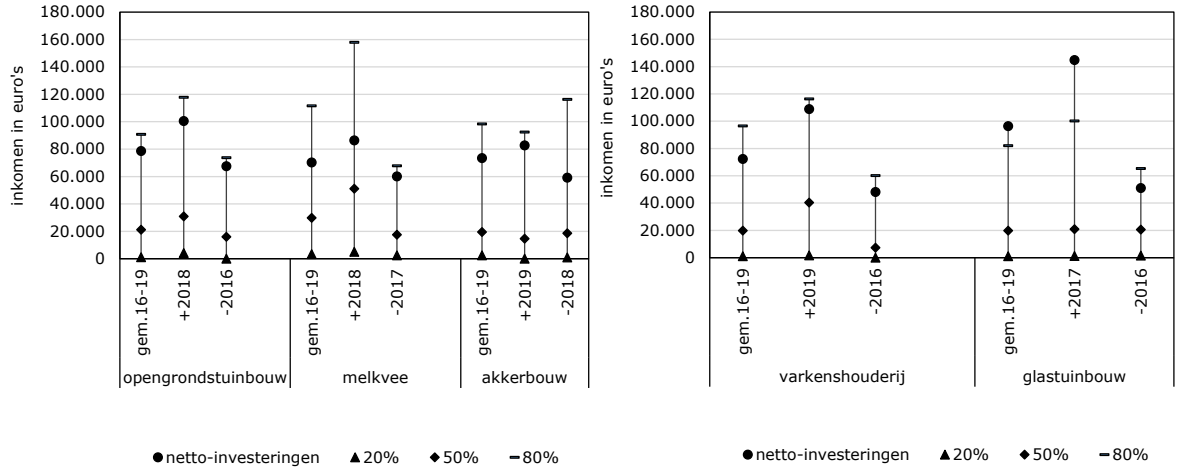

Figuur 3.6 *Netto-investeringen in € in 5 sectoren a)*
a) 'gem.16-19' zijn de netto-investeringen in de periode 2016-2019, '+' zijn de netto-investeringen in het jaar met de hoogste netto-investeringen in de periode 2016-2019, '-' zijn de netto-investeringen in het jaar met de laagste netto-investeringen in de periode 2016-2019
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

3.4.2 Relatie tussen netto-investeringen en inkomen

Voor de jaren met het hoogste inkomen uit bedrijf is nagegaan wat de relatie is met investeringen. De investeringen zijn onderverdeeld in gebouwen en opstanden, werktuigen, installaties en machines, grond en erfpachtrecht, immateriële activa, plantopstanden en overige investeringen. De bevindingen van de tijdreeksen zijn samengevat in Tabel 3.5 en Figuur 3.7.

Analyse van deze tijdreeksen laat zien dat in jaren met een hoog inkomen uit bedrijf meer geïnvesteerd wordt, maar waarin geïnvesteerd wordt verschilt per sector. Naast investeringen in grond, gebouwen en glasopstanden betreft dit ook extra investeringen in werktuigen, installaties en machines.

Of de investeringen noodzakelijk zijn of dat het om luxe investeringen gaat, is met de huidige analyse niet te zeggen. Ondernemers kunnen besluiten om een noodzakelijke investering of naar voren te halen of tijdelijk uit te stellen tot er voldoende middelen zijn om de investering te doen.

Tabel 3.5 *Jaar met hoog inkomen en relatie met investeringen per sector (details in Figuur 3.7)*

Sector	Jaar	Gemiddeld inkomen uit bedrijf	Investering
Akkerbouw	2012	€ 109.300	Stijging investering met gemiddeld 48% In topjaar relatief veel investeringen in gebouwen en overig, en weinig in werktuigen, installaties en machines. Na topjaar zijn de verhoudingen normaal maar niveau is hoog.
Melkveehouderij	2017	€ 93.100	Daling investering maar stijging in daaropvolgend jaar In topjaar relatief veel investeringen in grond (maar ook in jaren daarvoor) en overige investeringen. In de jaren voor het topjaar veel in stallen geïnvesteerd (door wegvallen quotum). Na topjaar absoluut meer investeringen en meer in fosfaatrechten en mede hierdoor minder in grond en in mindere mate in gebouwen.
Opengrondstuinbouw	2017	€ 93.600	Stijging investering met gemiddeld 37% en verdere stijging in de daaropvolgende jaren (met ook hoge inkomens) In topjaar (en in de jaren daarvoor) veel investeringen in grond. Na topjaar weinig investeringen in grond maar veel in werktuigen, installaties en machines.
Glastuinbouw	2015	€ 222.400	Stijging investering met gemiddeld 77% In topjaar veel investeringen in kassen en weinig in grond en overige investeringen. Na topjaar zijn de verhoudingen normaal maar niveau is hoog.
Varkenshouderij	2019	€ 307.500	Stijging investering met gemiddeld 61% In topjaar meer investeringen in werktuigen, installatie en machines mogelijk ook vanwege eisen (luchtwassers) Aandeel gebouwen neemt af en aandeel grond neemt toe

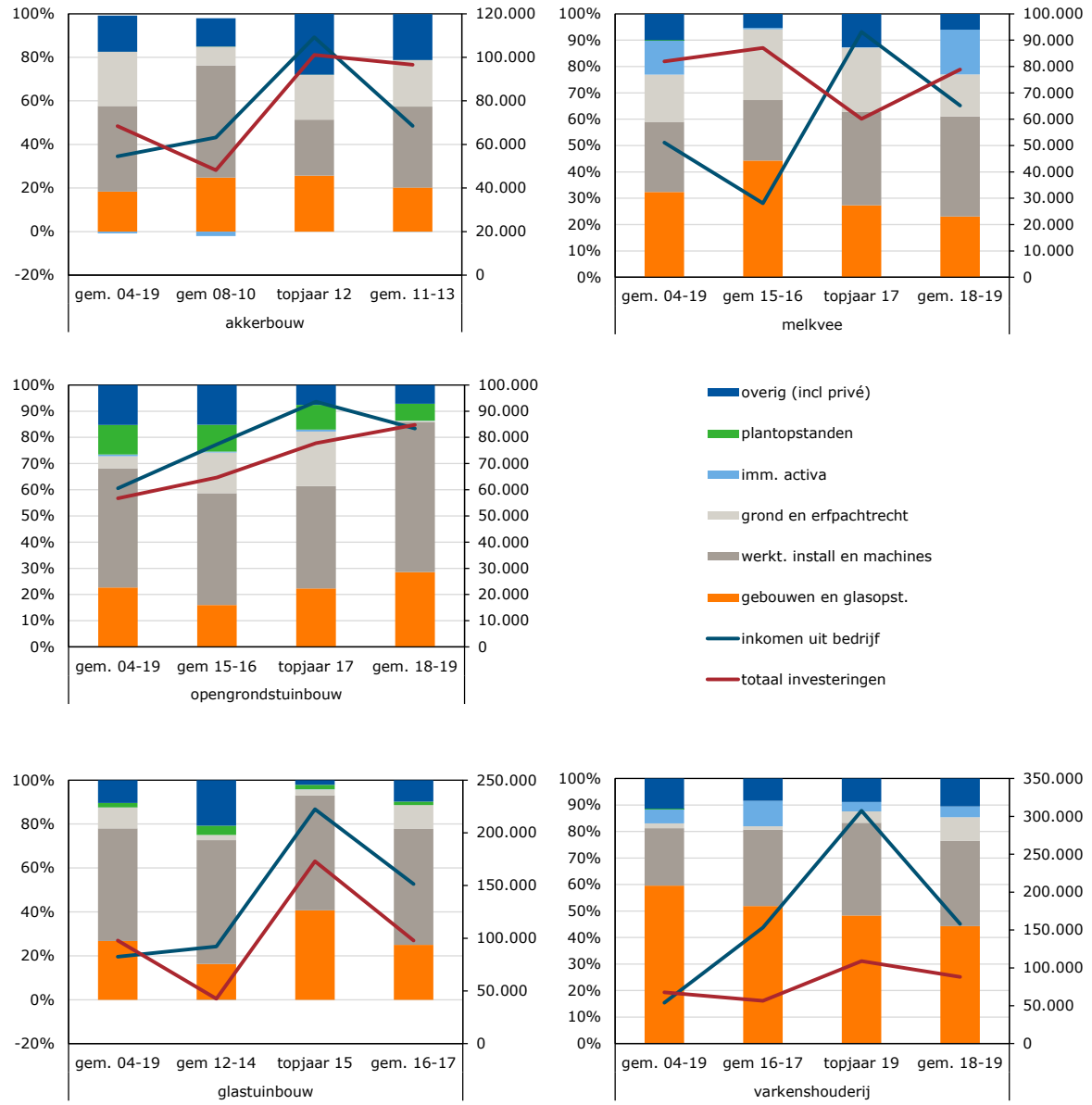

Figuur 3.7 *Verdeling investeringen naar type (linkeras) en absolute omvang investeringen en inkomen uit bedrijf (rechteras) in de 5 onderzochte sectoren (gemiddelde in de periode 2004-2019, gemiddelde in het topjaar en de twee voorafgaande jaren en opvolgende jaren)*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

4 Werking van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve

In dit hoofdstuk worden de volgende vragen beantwoord:
- Wat zijn de effecten van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor het inkomen en de continuïteit van land- en tuinbouwbedrijven tijdens een crisis?
- Wat zijn de gevolgen van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor typische bedrijven?

4.1 Effecten van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor het inkomen en de continuïteit van een landbouwbedrijf

Om een indruk te krijgen van de bedrijven die van de voorgestelde regeling gebruik kunnen maken is voor de vijf onderzochte sectoren voor de periode 2004-2019 het volgende onderzocht:
- Het percentage bedrijven dat per jaar mogelijk gebruik kon maken van een dergelijke regeling (indien al geïmplementeerd in de periode 2004-2019). Dit zijn bedrijven met een inkomen van hoger dan € 30.000 per onbetaalde aje.
- Het percentage bedrijven dat de maximale dotatie van € 50.000 per jaar kan doen in een gegeven jaar. Afhankelijk van gekozen optie (zie paragraaf 2.2) zijn dit bedrijven met een inkomen hoger dan € 80.000 dan wel € 130.000 per onbetaalde aje.

Er zijn grote verschillen tussen de sectoren en jaren in het percentage bedrijven dat mogelijk gebruik kan maken van een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve (Figuur 4.1):
- Voor *akkerbouw* varieert het percentage bedrijven met een inkomen per onbetaalde aje boven de € 30.000 tussen de 31% (2004) en 80% (2012). Waarbij respectievelijk 2% en 22% van de bedrijven een inkomen tussen de € 80.000 en € 130.000 en 2% en 29% een inkomen boven de € 130.000 per onbetaalde aje.
- Voor de *melkveehouderij* varieert het percentage bedrijven met een inkomen per onbetaalde aje boven de € 30.000 tussen de 14% (2009) en 75% (2007). Waarbij respectievelijk 2% en 17% van de bedrijven een inkomen tussen de € 80.000 en € 130.000 en 3% en 10% een inkomen boven de € 130.000 per onbetaalde aje.
- Voor *opengrondstuinbouw* varieert het percentage bedrijven met een inkomen per onbetaalde aje boven de € 30.000 tussen de 41% (2004 en 2009) en 60% (2012). Waarbij respectievelijk 4% en 10% van de bedrijven een inkomen tussen de € 80.000 en € 130.000 en 8% en 10% een inkomen boven de € 130.000 per onbetaalde aje.
- Voor de *glastuinbouw* varieert het percentage bedrijven met een inkomen per onbetaalde aje boven de € 30.000 tussen de 25% (2009) en 83% (2016). Waarbij respectievelijk 6% en 19% van de bedrijven een inkomen tussen de € 80.000 en € 130.000 en 2% en 22% een inkomen boven de € 130.000 per onbetaalde aje.
- Voor de *varkenshouderij* varieert het percentage bedrijven met een inkomen per onbetaalde aje boven de € 30.000 tussen de 2% (2007) en 87% (2019). Waarbij respectievelijk 0% en 11% van de bedrijven een inkomen tussen de € 80.000 en € 130.000 en 0% en 64% een inkomen boven de € 130.000 per onbetaalde aje.

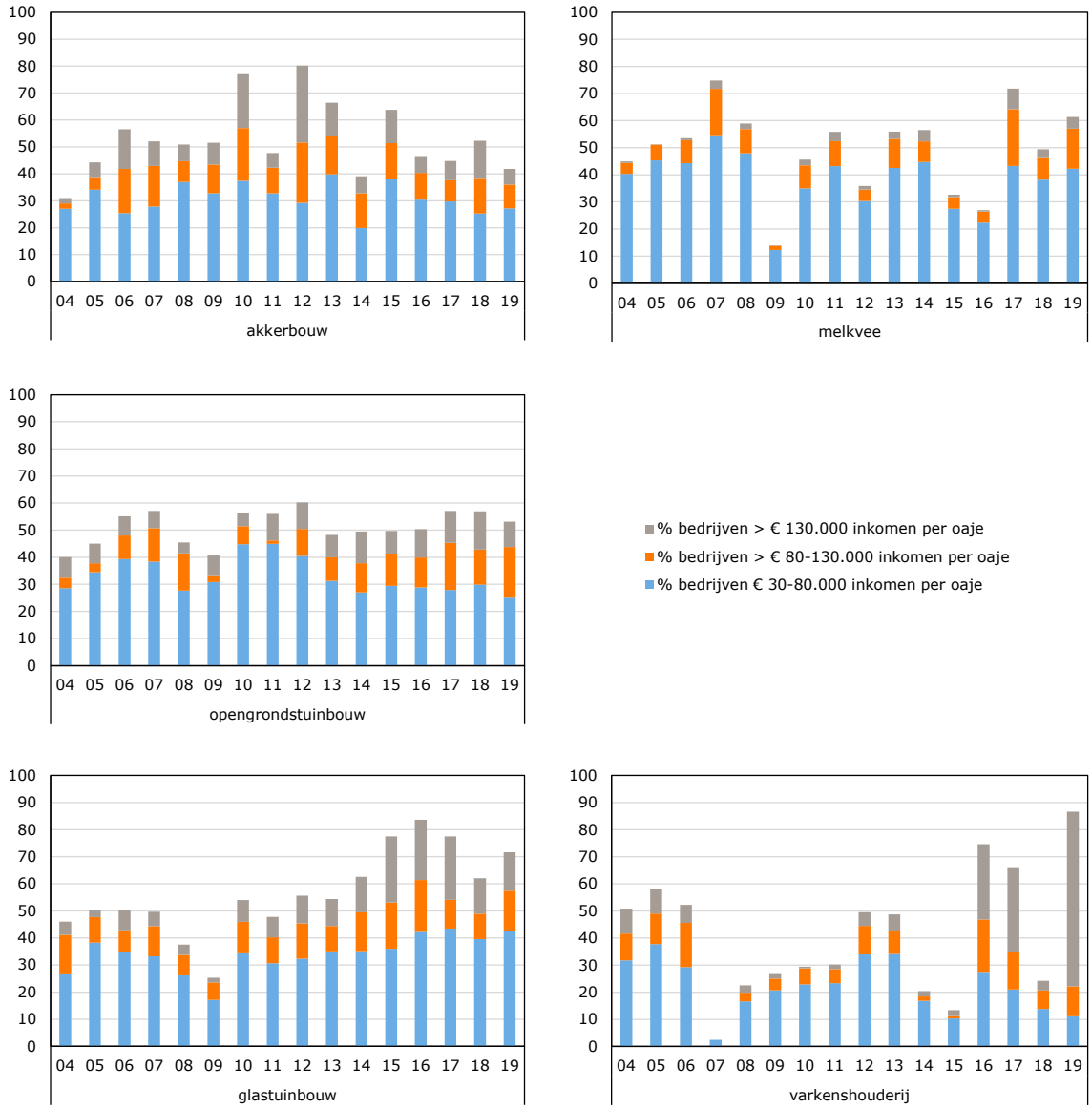

Figuur 4.1 *Percentage bedrijven per jaar in de 5 onderzochte sectoren met een inkomen per onbetaalde aje tussen € 30.000 en € 80.000, een inkomen tussen € 80.000 en € 130.000 of een inkomen hoger dan € 130.000 per onbetaalde aje*
Bron: Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research, bedrijven die binnen de IB-regeling vallen.

4.2 Gevolgen van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor typische bedrijven

4.2.1 Korte beschrijving van de verschillende categorieën bedrijven

Zoals in sectie 2.2 beschreven zijn per onderzochte sector op basis van de inkomens uit de bedrijfsvoering van 4 categorieën bedrijven gedefinieerd en de inkomens uit de bedrijfsvoering vanaf 2001 herberekend. In Tabel 4.1 staan een aantal karakteristieken van de verschillende categorieën bedrijven beschreven. Uit deze tabel blijkt dat ondernemers met hoger inkomens groter zijn (gemeten in SO). De verschillende categorieën verschillen niet relevant in het aantal onbetaalde arbeidseenheden, leeftijd van de oudste ondernemer of het percentage aanwezige opvolgers.[14]

Tabel 4.1 *Karakteristieken van 'typische bedrijven zoals gebruikt voor de evaluatie van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve*

Sector	Categorie	% van de bedrijven	Gemiddeld Inkomen per onbetaalde aje (2016-2019) (€)	Standaard Opbrengst SO per bedrijf (€) a)	Onbetaalde aje (aantal) b)	Leeftijd oudste ondernemer (jaar)	Bedrijven met oudste ondernemer <50 jaar (%)	Bedrijven met oudste ondernemer >50 jaar en opvolger (%)
Akkerbouw	1	37	600	158.100	1,0	59	12	20
	2	32	51.700	196.900	1,2	59	17	32
	3	14	100.200	357.100	1,3	56	34	27
	4	17	170.000	566.500	1,5	60	13	29
Melkveehouderij	1	27	10.267	316.700	1,5	58	27	29
	2	50	51.233	433.400	1,7	54	33	30
	3	16	97.900	564.900	1,5	53	39	18
	4	7	176.333	755.200	1,5	53	37	32
Opengrondstuinbouw	1	34	6.000	266.500	1,1	57	27	11
	2	34	54.633	517.700	1,6	55	33	23
	3	19	96.300	773.300	1,9	52	31	20
	4	13	217.900	752.300	1,7	53	45	21
Glastuinbouw	1	25	9.867	694.100	1,7	56	25	33
	2	39	50.567	512.400	1,5	57	15	9
	3	11	91.033	1.070.400	1,6	50	64	4
	4	25	255.967	2.519.300	1,6	57	23	29
Varkenshouderij	1	11	2.967	242.700	0,6	57	0	0
	2	28	60.367	586.700	1,4	58	23	29
	3	17	109.467	838.300	1,8	58	16	45
	4	44	240.200	1.559.100	1,4	54	33	20

a) (SO) gestandaardiseerde opbrengst (€); b) (Oaje) Onbetaalde arbeidsjaareenheden.

Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

4.2.2 De inkomens van de typische bedrijven vanaf 2001

In Figuur 4.2 staan per sector de inkomens uit het bedrijf per onbetaalde aje vanaf 2001 weergegeven. Wat opvalt aan de inkomensverschillen tussen de typische bedrijven in een sector:

- In alle sectoren zijn er grote verschillen tussen de opeenvolgend jaren in inkomen uit het bedrijf per aje.
- Akkerbouwbedrijven, melkveebedrijven, opengrondstuinbouw en varkensbedrijven is het inkomen per onbetaalde aje van de laatste 3 jaar (als basis voor de categorie) een goede voorspeller voor het

[14] Dit zijn bedrijven waar een mogelijke opvolger al onderdeel van het bedrijf is, bijvoorbeeld als lid van de maatschap. Mogelijke opvolgers die nog geen lid zijn van de maatschap zijn hierbij niet meegenomen.

relatieve inkomen vanaf 2001. De bedrijven met de hoogste inkomens in 2016-2019 hebben ook de hoogste inkomens in de voorgaande jaren. Tijdens jaren met lage inkomens, zoals 2011 in de akkerbouw of 2009 en 2016 in de melkveebedrijven, dalen de inkomens van deze bedrijven ook maar blijven toch hoger dan de bedrijven in de andere categorieën.

- Voor glastuinbouwbedrijven is het zo dat in goede jaren de bedrijven met inkomens uit het bedrijf per onbetaalde aje in 2016-2019 die hoger zijn dan € 130.000 ook in voorgaande jaren hogere inkomens hebben dan de andere bedrijven. Echter, in jaren met sterke inkomensdalingen dalen ze veel harder.

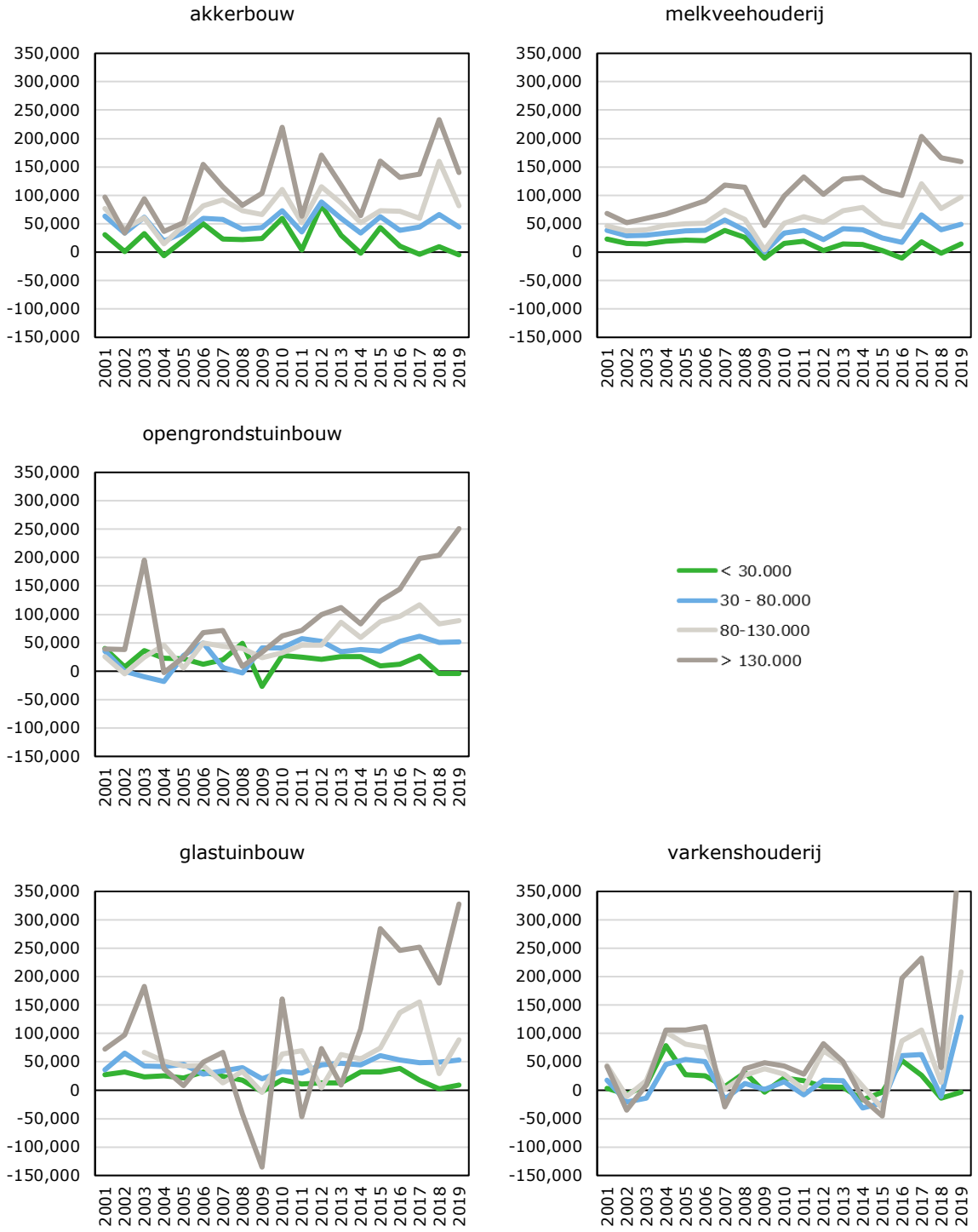

Figuur 4.2 *Inkomen in € uit het bedrijf per onbetaalde aje op typische bedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

Verloop van inkomen en fiscale klimaat- en calamiteitenreserve per sector en categorie
Voor de evaluatie van de effecten van een klimaat- en calamiteitenreserve is aangenomen dat de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve vanaf 2009 voor ondernemers beschikbaar was. De belangrijkste uitkomsten per sector met betrekking tot het aantal jaren met een dotering aan de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve zijn in Tabel 4.2 weergegeven. In deze tabel is voor de verschillende sectoren weergegeven het aantal jaren in de periode 2009-2019 dat typische bedrijven een inkomen hoger dan € 30.000 realiseren. Dit voor de situatie *zonder* de mogelijkheid om te doteren in de reserve als ook *met de reserve*. Zo heeft een akkerbouwbedrijf in categorie 1 zonder reserve 3 jaren dat het inkomen hoger is dan € 30.000 en 7 jaar als er gedoteerd wordt in de reserve bij optie 1. Het aantal jaren is afgenomen tot 4 bij optie 2.

Het bedrag dat als fiscale klimaat- en calamiteitenreserve beschikbaar is op het eind van 2019 staat voor zowel optie 1 en optie 2 in Tabel 4.4. Bedrijven uit alle onderzochte sectoren in categorie 1 hebben geen reserves. Een aantal bedrijven uit categorie 4 zoals in de akkerbouw- en melkveesector (optie 1) in zijn staat de reserve tot het maximale bedrag van € 500.000 op te bouwen.

Tabel 4.2 *Aantal jaren inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje groter of gelijk aan € 30.000 met storting in klimaat- en calamiteitenreserve in de periode 2009-2019 bij optie 1 en 2*

Categorie	*Akkerbouw*		*Melkveehouderij*		*Opengrondstuinbouw*		*Glastuinbouw*		*Varkenshouderij*	
	Zonder reserve	Met reserve	Zonder reserve	Met reserve	Zonder reserve	Met reserve	Zonder reserve	Met reserve	Zonder reserve	Met reserve
1	3	7 (4) a)	0	0	0	0	3	4	1	2
2	11	11	7	10 (8)	11	11	9	10	3	4
3	11	11	10	10	10	10	8	10	6	8
4	11	11	11	11	11	11	8	9	8	10

a) Indien het aantal jaren in optie 2 afwijkt van optie 1, is het aantal keren tussen haakjes weergegeven.

Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research in samenwerking met ABAB.

Akkerbouw
Voor het typische akkerbouwbedrijf in categorie 1 zijn er 3 jaren met een inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje hoger dan € 30.000. In alle jaren was bij optie 1 de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voldoende om het inkomen van het daaropvolgende jaar aan te vullen tot € 30.000. Bij optie 2 was dit maar 1 jaar waarbij de 3 andere jaren werden aangevuld tot € 17.000 à € 23.000. Voor typische bedrijven in de overige categorieën zijn de inkomens per onbetaalde aje in alle jaren hoger dan € 30.000. Gemiddeld bedrag per jaar dat is onttrokken in de 5 jaren dat er geld uit de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve is onttrokken in categorie 1 is € 18.500 (optie 1) of € 1.900 (optie 2). Hierbij is 1 jaar opgenomen waarbij het inkomen per onbetaalde aje nog wel wordt aangevuld maar is de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve onvoldoende om dit aan te vullen tot € 30.000.

De stand van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve in jaar 11 varieert tussen € 0 voor categorie 1 oplopend per onbetaalde aje tot € 467.700 voor categorie 4 bij optie 1 en € 427.750 bij optie 2. Categorie 4 heeft al na enkele jaren substantiële middelen om een sterke daling in het inkomen op te vangen.

Melkveehouderij
Het typische melkveebedrijf in categorie 1 heeft in alle onderzochte jaren een inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje dat lager is dan € 30.000 en deze categorie heeft dus geen mogelijkheden om het inkomen in slechte jaren aan te vullen. Het typische bedrijf in categorie 2 heeft 3 keer een jaar met een inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje lager dan € 30.000. Het gemiddelde bedrag per jaar dat wordt onttrokken in deze 3 jaar is € 8.400 (optie 1) en € 5.500 (optie 2). Het typische bedrijf in categorie 3 heeft 1 keer een jaar met een inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje lager dan € 30.000 (in 2009). Voor typische bedrijven in de overige twee categorieën zijn de inkomens uit bedrijf per onbetaalde aje in alle jaren hoger dan € 30.000.

De stand van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve in jaar 11 varieert tussen € 0 voor categorie 1 en € 500.000 per onbetaalde aje voor categorie 4 gegeven optie 1.

Opengrondstuinbouw
Het typische opengrondstuinbouwbedrijf in categorie 1 heeft in alle onderzochte jaren een inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje lager dan € 30.000 en deze categorie heeft geen mogelijkheid voor aanvulling van het inkomen in slechte jaren. Voor typische bedrijven in de overige categorieën zijn de inkomens uit bedrijf per onbetaalde aje in alle jaren hoger dan € 30.000 (met uitzondering voor het bedrijf in categorie 3 in het eerste jaar waar dit bedrijf een inkomen van € 23.700 had en nog geen mogelijkheid om uit een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve te kunnen putten).

De stand van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve in jaar 11 varieert tussen € 0 voor categorie 1 en € 473.900 per onbetaalde aje voor categorie 4 gegeven optie 1. Omdat er in geen van de jaren geld is onttrokken aan de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve is er geen gemiddeld onttrekkingsbedrag te berekenen.

Glastuinbouw
Voor het typische glastuinbouwbedrijf in categorie 1 zijn er 3 jaren met een inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje hoger dan € 30.000. In een van deze jaren was de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voldoende om het inkomen van het daaropvolgende jaar aan te vullen tot € 30.000. Voor typische bedrijven in de overige categorieën zijn de inkomens uit bedrijf per onbetaalde aje in minimaal 8 jaren hoger dan € 30.000. Met uitzondering van het eerste jaar waren de bedrijven in deze categorieën in staat hun inkomen aan te vullen tot € 30.000 uit de opgebouwde fiscale klimaat- en calamiteitenreserve. Er moest in deze 1 tot 3 jaar gemiddeld een bedrag per jaar worden onttrokken aan de reserve variërend van € 100 in categorie 2 tot bijna € 36.000 in categorie 4 waar de inkomens door de omvang sterker variëren.

De stand van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve in jaar 11 varieert tussen € 0 voor categorie 1 en € 301.700 per onbetaalde aje voor categorie 4 gegeven optie 1.

Varkenshouderij
Voor het typische varkensbedrijf in categorie 1 is er maar 1 jaar met een inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje van minimaal € 30.000. In het daaropvolgend jaar was de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voldoende om het inkomen aan te vullen tot € 30.000. In de overige jaren was de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve onvoldoende om het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje van het daaropvolgende jaar aan te vullen tot € 30.000 maar werd nog wel 1 keer het inkomen met een gering bedrag aangevuld. Voor het typische bedrijf in categorie 2 was het inkomen 3 jaar boven de € 30.000. Uit de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve kon een laag inkomen in 1 jaar aangevuld worden. Voor het bedrijf in categorie 3 was het inkomen in 6 jaar boven de € 30.000. Uit de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve kon het inkomen in 2 slechte jaren aangevuld worden.

Voor het bedrijf in categorie 4 was dit 8 jaar waarbij in 2 jaar aangevuld kon worden tot € 30.000 uit de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve en 1 keer aanvullend tot de helft hiervan omdat onvoldoende reserve was.

Gemiddeld is een bedrag per jaar onttrokken uit de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve dat varieert van € 11.000 in categorie 1 tot € 41.000 in categorie 2. In categorie 4 waar de inkomens weliswaar meer fluctueren was dit gemiddelde bedrag met € 36.000 geringer dan in categorie 2; dit komt doordat er in categorie 4 meerdere jaren uit de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve kon worden geput en soms maar in geringe mate omdat het inkomen maar net onder de € 30.000 lag. In categorie 2 werd er maar 1 keer in de periode 2009-2019 een bedrag uit de reserve gehaald.

De stand van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve in jaar 11 varieert tussen € 0 voor categorie 1 en € 146.050 per onbetaalde aje voor categorie 4 gegeven optie 1.

4.2.3 Belastingdruk nu en bij regeling

Voor de verschillende bedrijven is een inschatting gemaakt van de belastingdruk. Per typisch bedrijf zijn drie situaties weergegeven in Tabel 4.3:

- De huidige situatie zonder fiscale klimaat- en calamiteitenreserve. De belastingdruk van het inkomen is per jaar berekend en gesommeerd.
- Optie 1: in deze optie wordt al het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje boven de € 30.000 aan de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve toegevoegd. Dit met een maximum van € 50.000 per jaar. Alle inkomens boven de € 80.000 blijven onderdeel uitmaken van het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje. De belastingdruk van het resterende inkomen is per jaar berekend en gesommeerd. Het verschil in totale belastingdruk tussen de huidige situatie en de situatie met een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve over de periode 2009-2019 is weergegeven in de tabel.
- Optie 2: in deze optie wordt van alle inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje boven de € 30.000 50% aan de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve toegevoegd. Dit met een maximum van € 50.000 per jaar. Alle inkomens boven de € 130.000 blijven onderdeel uitmaken van het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje. De belastingdruk van het resterende inkomen is berekend en het verschil in totale belastingdruk tussen de huidige situatie en de situatie met een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve over de periode 2009-2019 is weergegeven in de tabel.

Tabel 4.3 *Totale belastingdruk per onbetaalde aje in de periode 2009-2019 voor de verschillende typische bedrijven zonder en met gebruik van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve (in €) a)*

Sector	Categorie	Belastingdruk zonder reserve	Verschil met reserve (optie 1)	Verschil met reserve (optie 2)
Akkerbouw-bedrijven	1	**34.074**	-30.050	-14.133
	2	**105.576**	*4.022*	-3.772
	3	**247.768**	-4.576	-8.783
	4	**513.250**	-11.152	-12.569
Melkveebedrijven	1	**0**	0	0
	2	**42.118**	-8.980	-10.010
	3	**166.419**	-24.042	-6.206
	4	**442.599**	-13.625	-13.439
Opengronds-tuinbouw-bedrijven	1	**0**	0	0
	2	**74.536**	*5.899*	-1.016
	3	**183095**	-31.676	-4.979
	4	**439.154**	-3.513	-4.198
Glastuinbouwbedrijven	1	**5.783**	-4.126	-3.437
	2	**75.189**	-1.351	-9.486
	3	**191.124**	-63.149	-23.003
	4	**526.172**	-21.822	-11.897
Varkensbedrijven	1	**210**	0	*286*
	2	**47.587**	2.055	-4.978
	3	**153.542**	-31.578	-16.615
	4	**371.748**	-35.690	-26.132

a) Optie 1: alle inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje boven de € 30.000 tot een inkomen van € 80.000 wordt aan de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve toegevoegd. Optie 2: van alle inkomens uit bedrijf per onbetaalde aje boven de € 30.000 tot een maximum van € 130.000 wordt 50% aan de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve toegevoegd.

Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research in samenwerking met ABAB.

De belastingdruk van het akkerbouwbedrijf uit categorie 1 zonder toepassing van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve in de periode 2009-2019 is in totaal € 34.074. Dit is inclusief de toekomstig te betalen belasting met betrekking tot de FOR. De totale belastingdruk is € 30.500 lager bij optie 1 en € 14.133 lager bij optie 2.[15] Voor de akkerbouwers uit categorie 1 heeft vooral optie 1 grote positieve gevolgen voor de belastingdruk (Tabel 4.3). De reden is dat door de toegepaste verrekening in de

[15] Dit is inclusief de toekomstig te betalen belasting met betrekking tot de FOR en over het saldo van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve in jaar 2019 (zie paragraaf 2.2).

jaren met lager inkomens deze aangevuld kunnen worden uit de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve waarbij er gebruik kan worden gemaakt van heffingskortingen.

Voor de andere categorieën bedrijven zijn de gevolgen voor de belastingdruk van de toepassing van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve beperkter.

4.3 Effecten van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve in geval van een calamiteit

In de vorige paragrafen zijn de effecten van de klimaat- en calamiteitenreserve onderzocht voor typische bedrijven onder omstandigheden zoals ze zich in de periode 2009-2019 hebben voorgedaan. Deze paragraaf gaat over het effect van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve indien er een calamiteit is met een grote inkomensval (uit het bedrijf) in jaar 12 van de regeling.

Zoals in hoofdstuk 2 beschreven, is aangenomen dat in het eerstvolgende jaar het inkomen daalt met drie keer het gemiddeld inkomen. Voor de verschillende categorieën bedrijven is dit:

- 1: Gemiddeld resultaat <€ 30.000: Verlies als gevolg van calamiteit € 90.000
- 2: Gemiddeld resultaat € 30.000 t/m € 80.000: Verlies als gevolg van calamiteit € 165.000
- 3: Gemiddeld resultaat € 80.000 t/m € 130.000: Verlies als gevolg van calamiteit € 315.000
- 4: Gemiddeld resultaat >€ 130.000: Verlies als gevolg van calamiteit € 390.000.

De gevolgen voor het inkomen (voor en na inzet reserve), stand van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve na de calamiteit, het verschil in belastingdruk en de te verrekenen verliezen met en zonder de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve zijn in Tabel 4.4 weergegeven. Zo is bijvoorbeeld voor een akkerbouwbedrijf in categorie 2 optie 1 het inkomen na een calamiteit € -165.000. De stand van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor de calamiteit was € 251.300 na aanvulling uit de reserve van het inkomen tot € 30.000 resteerde een saldo in de reserve van € 56300. De toepassing van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve resulteerde over de periode 2009-2020 (inclusief het jaar van de calamiteit in een verminderde belastingdruk van € 50.840. Indien de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve niet zou zijn toegepast resteerde een te verrekenen verlies van € 44.906 dat in de komende 6 jaar verrekend (*carry forward*) zou kunnen worden bij voldoende inkomen. Bij het toepassen van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve was er geen resterend verlies.

Tabel 4.4 *Inkomen en fiscale klimaat- en calamiteitenreserve per onbetaalde aje voor en na calamiteit in jaar 12 en fiscale gevolgen (in €)*

Sector a)	Categorie	Inkomen voor inzet reserve	Stand reserve voor de calamiteit	Inkomen na inzet reserve	Saldo reserve na calamiteit	Verschil in belasting in 12 jaren	Te verrekenen (carry forward) zonder b)	Te verrekenen (carry forward) met c)
Akkerbouw-	1	-90.000	0	-90.000	0	30.050	95.214	84.496
bedrijven	2	-165.000	251.300	30.000	56300	50.840	44.906	0
optie 1	3	-315.000	443.600	30.000	98.600	59.467	55.687	0
	4	-390.000	467.700	30.000	47.700	29.365	0	0
Akkerbouw-	1	-90.000	0	-90.000	0	14.133	95.214	94.280
bedrijven	2	-165.000	129.800	-82.500	0	37.224	44.906	6.670
optie 2	3	-315.000	298.400	-124.250	0	39.586	55.687	6.670
	4	-390.000	427.750	-100.650	7.750	25.210	6.670	6.670
Melkvee-	1	-90.000	0	-90.000	0	0	84.337	84.337
bedrijven	2	-165.000	71.800	-93.200	0	13.751	46.075	26.631
optie 1	3	-315.000	348.800	30.000	3.800	87.725	64.345	0
	4	-390.000	500.000	30.000	80.000	32.594	6.670	0
Melkvee-	1	-90.000	0	-90.000	0	0	84.337	85777
bedrijven	2	-165.000	31.850	-133.150	0	7.210	46.075	43.489
optie 2	3	-315.000	203.050	-111.950	0	34.580	64.345	6.670
	4	-390.000	443.400	30.000	23.400	54.770	6.670	0
Opengronds-	1	-90.000	0	-90.000	0	0	80.906	80.906
tuinbouw-	2	-165.000	185.900	20.900	0	42.435	38.131	0
bedrijven	3	-315.000	362.800	30.000	17.800	78.728	68.368	0
optie 1	4	-390.000	473.900	30.000	53.900	22.482	6.670	0
Opengronds-	1	-90.000	0	-90.000	0	0	80.906	80.906
tuinbouw-	2	-165.000	92.950	-72.050	0	22.746	38.131	6.670
bedrijven	3	-315.000	220.700	-94.300	0	43.778	68.368	6.670
optie 2	4	-390.000	386.400	-3.600	0	19.531	6.670	6.670
Glastuinbouw-	1	-90.000	0	-90.000	0	4.126	76024	65046
bedrijven	2	-165.000	165.100	-29.900	0	43.155	47.632	6.670
optie 1	3	-315.000	299.800	-67.000	0	60.758	75.177	6.670
	4	-390.000	301.700	-88.300	0	9.040	6.670	6.670
Glastuinbouw-	1	-90.000	0	-90.000	0	3.437	76.024	70.563
bedrijven	2	-165.000	82.500	-82.500	0	24.116	47.632	6.670
optie 2	3	-315.000	190.750	-124.250	0	60.213	75.177	6.670
	4	-390.000	289.350	-100.650	0	19.536	6.670	6.670
Varkens-	1	-90.000	0	-90.000	0	210	80.614	77.421
bedrijven	2	-165.000	73.600	-91.400	0	3.585	22.248	19.671
optie 1	3	-315.000	134.200	-180.800	0	30.189	28.514	6.670
	4	-390.000	141.600	-248.400	0	-7.690	6.670	6.670
Varkens-	1	-90.000	0	-90.000	0	-286	80.614	82.378
bedrijven	2	-165.000	49.450	-115.550	0	1.339	22.248	27.534
optie 2	3	-315.000	100.300	-214.700	0	17.758	28.514	6.670
	4	-390.000	146.050	-243.950	0	16.419	6.670	6.670

a) Optie 1: alle inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje boven de € 30.000 tot een inkomen van € 80.000 wordt aan de reserve toegevoegd. Optie 2: van alle inkomens uit bedrijf per onbetaalde aje boven de € 30.000 tot een maximum van € 130.000 wordt 50% aan de reserves toegevoegd; b) Te verrekenen verliezen zonder fiscale klimaat- en calamiteitenreserve; c) Te verrekenen verliezen met fiscale klimaat- en calamiteitenreserve.

Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research in samenwerking met ABAB.

Uit deze analyse blijkt:

- Een aantal categorieën van bedrijven is in staat het inkomensverlies helemaal op te vangen uit de reserve, waarbij er nog een positief saldo is van deze reserve na de crisis (bijvoorbeeld akkerbouw optie 1 categorie 2).
- Bedrijven in bijvoorbeeld de sectoren glastuinbouw en varkenshouderij zijn niet in staat om de sterke inkomensdaling geheel op te vangen. Er resulteert nog steeds een negatief inkomen, echter in veel gevallen minder negatief dan zonder reservering.
- Voor de meeste sectoren is de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve uitgeput na de calamiteit.
- Met uitzondering van varkens optie 1 categorie 4 en optie 2 categorie 1 levert de invoering van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve wel een belastingvoordeel op. Dit voordeel loopt over de verschillende jaren flink uiteen.
- Bij een groot aantal bedrijven zijn na de calamiteit de *carry back*-mogelijkheden onvoldoende om het verlies geheel of gedeeltelijk te verrekenen. Positieve inkomens in de toekomst (*carry forward*) zouden mogelijk nog bij kunnen dragen aan de verliesverrekening. Het *carry forward*-bedrag is bij toepassing van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve lager dan wanneer deze reserveringsregeling niet toegepast kan worden.

4.4 Gevolgen voor de belastingopbrengsten

Naast effecten van toepassing van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor ondernemers heeft toepassing van de regeling ook gevolgen voor de overheid. Als de ondernemer minder belasting hoeft te betalen dan ontvangt de overheid minder belastingen. Ons onderzoek laat de volgende gevolgen zien:

- Zonder calamiteit zijn het vooral de akkerbouwbedrijven met beperkte inkomens die voordelen van de regeling hebben. Deze voordelen zoals door ons berekend zijn wellicht ietwat geflatteerd doordat deze bedrijven vaak nog inkomsten buiten het bedrijf hebben. Daarnaast zijn de effecten van de middelingsregeling en te verrekenen verliezen in onze berekeningen wellicht niet maximaal meegenomen.
- Bij een grote calamiteit zijn er bij veel bedrijven in de situatie zonder toepassing van een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve nog grote te verrekenen verliezen (*carry forward*). Deze bedragen zijn aanmerkelijk lager in de situatie met de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve. Verrekening van deze verliezen in de toekomst zal de belastingdruk van deze bedrijven in de komende jaren verminderen.

De verschillen in belastingdruk zonder en met het implementeren van een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve zijn voor de door ons beoordeelde sectoren en verschillende inkomenscategorieën beperkt. Dit geldt zowel voor de situatie *zonder* een calamiteit (Tabel 4.3) als *met* een calamiteit (Tabel 4.4).

5 Voor- en nadelen van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve

In dit hoofdstuk worden de volgende vragen beantwoord:
- Voor wie is de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve het meest effectief en wie heeft geen of minder baat bij een dergelijke regeling?
- Wat zijn de gunstige en ongunstige effecten van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve?
- Zijn er alternatieven?

5.1 Voor wie is een dergelijke fiscale klimaat- en calamiteitenreserve het meest effectief en wie heeft geen of minder baat bij een dergelijke regeling?

Op basis van voorgaande analyse blijkt dat een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve met name interessant is voor de volgende groepen van bedrijven en omstandigheden:
- Voor veel bedrijven, vooral bedrijven met een gemiddeld inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje boven € 30.000, die in staat zijn om een substantiële fiscale klimaat- en calamiteitenreserve op te bouwen. Deze reserve maakt de bedrijven beter in staat om grote inkomensdalingen op te vangen.
- Bij een grote calamiteit waarbij bedrijven hebben kunnen reserveren in een de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve kunnen bedrijven hun inkomen sneller aanvullen vanuit deze reserves.
- De fiscale klimaat- en calamiteitenreserve heeft voor een grote groep bedrijven beperkte fiscale voordelen.
- In met name de akkerbouw in de categorie met een gemiddeld inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje onder de € 30.000 (categorie 1 bedrijven) komt bij een grote groep bedrijven het incidenteel voor dat het inkomen boven dit bedrag uitkomt. Indien deze bedrijven gebruik kunnen maken van een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve, dan zijn ze beter in staat hun inkomens te stabiliseren. Daarnaast biedt het toepassen van een dergelijk instrument een substantieel fiscaal voordeel voor deze categorie bedrijven.
- Bij een grote calamiteit hebben bedrijven met een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve de volgende voordelen:
  - Er zijn direct liquide middelen beschikbaar om verliezen op te vangen.
  - Toepassen van de regeling heeft een (beperkt) fiscaal voordeel doordat meer gebruikgemaakt kan worden van de heffingskortingen.
  - De omvang van de in toekomst te verrekenen verliezen (*carry forward)* is voor een groot aantal bedrijven minder groot als van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve gebruik wordt gemaakt. Bij een aantal bedrijven die de afgelopen 3 een laag inkomen hebben gerealiseerd staat nog een substantiële post van te verrekenen verliezen (*carry forward*) indien er geen fiscale klimaat- en calamiteitenreserve zou zijn geweest. Deze verliezen kunnen echter alleen gecompenseerd worden bij voldoende inkomen in de toekomst.
- Bij een grote calamiteit is het voordeel van een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve het meest uitgesproken. Echter, het is onduidelijk hoe groot de kans op een dergelijke calamiteit is en de omvang daarvan.

De fiscale klimaat- en calamiteitenreserve is minder effectief voor de volgende groepen van bedrijven en omstandigheden:
- Een relatief grote groep van bedrijven heeft een structureel inkomen per onbetaalde aje lager dan € 30.000 per jaar (categorie 1 bedrijven). Onder de geanalyseerde regeling kunnen deze bedrijven geen of nauwelijks reserves opbouwen. Ze kunnen zowel geen kleine als ook geen grote tegenslagen opvangen via de onderzochte reserve.
- In de grondgebonden sectoren zijn de inkomens uit bedrijf minder volatiel dan in de niet-grondgebonden sectoren (glastuinbouw of de varkenshouderij). De frequentie waarin de reserves

aangesproken moet worden, waarbij het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje lager is dan € 30.000, is in de grondgebonden sectoren dan ook lager.
- Het deelnemen aan de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve resulteert bij 'normale' inkomensvariatie in een beperkt belastingvoordeel voor de ondernemer in de onderzochte periode (dit voordeel wordt groter indien de inkomens sterker fluctueren).

5.2 Overige effecten

De volgende (bijkomende) gunstige effecten heeft een dergelijke regeling voor belanghebbenden:
- Zoals in paragraaf 5.1 is beschreven zijn de bedrijven met reserveringen beter in staat om grote inkomensdalingen op te vangen. Dit geldt in het algemeen waarbij bedrijven met gemiddeld hoge inkomens ook zonder fiscaal gunstige regeling in staat moeten worden geacht om te reserveren voor crises.
- De doorrekening van de effecten laat ook zien dat de regeling een liquiditeitsvoordeel oplevert omdat het belastingbetaling uitstelt.

Indien deelname aan de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve vrijwillig is en als de ondernemer zelf binnen de bandbreedte kan bepalen of en hoeveel aan de reserve gedoteerd wordt, betekent dit dat de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve minder gevuld zal raken dan dat op grond van de uitgevoerde berekeningen verondersteld wordt (en zal het effect minder gunstige zijn).

De volgende (bijkomende) ongunstige effecten heeft een dergelijke regeling voor belanghebbenden:
- Door het geld weg te zetten in de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve zijn er minder liquide middelen beschikbaar (tot wel € 500.000 per ondernemer). Het hebben van grote bedragen in een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve maakt het onmogelijk om deze middelen te gebruiken voor bedrijfsinvesteringen. De vraag is hoeveel bedrijven bereid zijn om dergelijke sommen voor langere tijd niet beschikbaar te hebben. Onderzoek naar de bereidheid van ondernemers is nodig.
- Omdat niet alle ondernemers kunnen of willen deelnemen (en de omvang van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve zal verschillen tussen deelnemende bedrijven) is het aannemelijk dat er tijdens ernstige crises toch een beroep op de overheid gedaan worden voor steunmaatregelen (zoals bij de recente Covid-19-uitbraak). Afhankelijk van de aard en omvang van de steunmaatregelen en randvoorwaarden kan het zijn dat bedrijven die deelnemen aan de regeling meer belasting betalen of minder steun ontvangen.

De volgende (bijkomende) overige effecten heeft een dergelijke regeling voor belanghebbenden:
- Of toepassing van de regeling zal resulteren in een lager gebruik van andere risicomanagementinstrumenten is onduidelijk en niet nader onderzocht. Deze andere risicomanagementinstrumenten (bijvoorbeeld oogschadeverzekeringen) blijven voor de bedrijven met lagere inkomens een belangrijke strategie. Deze ondernemers hebben namelijk minder mogelijkheden om substantiële reserves in de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve op te bouwen.
- Indien in een bedrijf meerdere ondernemers (bijvoorbeeld bedrijfshoofd en opvolger) actief zijn en de reserve is persoonsgebonden kan het voorkomen dat de een ondernemer deelneemt en de ander niet.

5.3 Mogelijke alternatieven

Er zijn drie alternatieven die verder verkend worden als alternatief voor de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve:
- fiscale verruiming van de middelingsregeling
- fiscale verruiming van de verliesverrekening
- nieuw inkomensstabiliseringsinstrument.

5.3.1 Fiscale verruiming middelingsregeling

In 2018 is er door het ministerie van Financiën een evaluatie van de middelingsregeling uitgevoerd. Uit de evaluatie blijkt dat het gebruik van de regeling relatief hoog is in de sector land- en tuinbouw. Dat geldt ook voor het budgettair belang en omvang van de gemiddelde teruggave. Hierin wordt ook geconcludeerd dat door de lage benutting, de relatief hoge uitvoeringskosten en het niet meenemen van de inkomensafhankelijkheid van heffingskortingen de doeltreffendheid en doelmatigheid van de middelingsregeling beperkt is. In de evaluatie wordt de beleidsoptie voorgesteld om de wet zodanig aan te passen dat de progressiviteit als gevolg van de afbouw van de algemene heffingskorting (AHK) niet meer wordt uitgezonderd van de regeling. Eén van de kanttekeningen bij de huidige middelingsregeling is namelijk dat een deel van het progressienadeel niet gecompenseerd kan worden door de uitzondering van inkomensafhankelijke heffingskortingen. Door deze voorgestelde aanpassing wordt een groter deel van het progressienadeel gecompenseerd en komen ook de midden- en lagere inkomens nog voor de regeling in aanmerking binnen een tweeschijven belastingstelsel (Ministerie van Financiën, 2018).

5.3.2 Fiscale verruiming verliesrekening

De huidige verliesverrekening voorziet in een verrekening van een inkomensverlies met positief inkomen uit de 3 voorafgaande jaren (*carry back*) en met positieve box 1-inkomsten uit de 9 volgende jaren (*carry forward*). Hierbij is het verplicht om het verlies eerst te verrekenen met de 3 voorafgaande jaren en dan de 9 volgende jaren. Een nadeel van de huidige opzet is dat bij een crisis of calamiteit met een fors inkomensverlies in een jaar bij ondernemers met een matig inkomen in de voorgaande 3 jaren de *carry back*-verliesverrekening niet volledig zal zijn en ze dus moeten wachten op toekomstige positieve inkomens. Hierdoor is deze regeling bij een calamiteit minder effectief. Een optie zou kunnen zijn om de *carry back*-periode te verruimen van 3 naar bijvoorbeeld 5 jaar. Hiermee komt bij positieve inkomens in die 2 aanvullende jaren een groter bedrag terug aan betaalde belastingen en kan hiermee de weerbaarheid van het bedrijf worden vergroot om het crisisjaar te overbruggen. De vraag is in hoeverre hierbij een specifieke regeling (uitzondering) voor de agrarische sector van toepassing kan zijn. Wanneer deze aanpassing zal gaan gelden voor alle huidige gebruikers van deze regeling, vraagt het om een veel bredere verkenning van de gevolgen voor de belastingdruk bij de ondernemers en belastingopbrengsten bij de overheid.

5.3.3 Inkomensstabiliseringsinstrument

Onder het huidige GLB is een instrument voor inkomensstabilisatie mogelijk voor geaccrediteerde onderlinge fondsen (VERORDENING (EU) Nr. 1308/2013 artikel 39).[16] Het inkomensstabiliseringsinstrument vormt de eerste maatregel van het GLB op het gebied van inkomensverzekering, naar het model van het Amerikaanse landbouwbeleid. De steun kan worden verleend indien het inkomen van een individuele landbouwer is gedaald met meer dan 20% ten opzichte van het gemiddelde jaarinkomen van die landbouwer in de laatste drie jaar (of het gemiddelde inkomen van drie jaren van de laatste vijf jaren, het hoogste en het laagste inkomen niet meegerekend, zogenaamd 'olympisch gemiddelde'). De subsidie bedraagt maximaal 70%. Indexproducten zijn toegestaan voor het berekenen van inkomensdervingen.

In Europa zijn er nauwelijks ervaringen met het inkomensstabiliseringsinstrument. Vooralsnog is het niet de verwachting dat de Nederlandse sectoren en onderlinge fondsen voorlopers zullen zijn met invoering van een inkomensstabiliseringsinstrument. Gestelde eisen in de EU-verordening lijken niet direct een knelpunt te vormen, maar er is geen praktijkervaring met interpretatie van de verordening. Belanghebbenden zijn terughoudend vanwege deze onbekendheid, onduidelijkheid en wellicht ook de potentiële hoge transactiekosten (Van Asseldonk et al., 2018).

[16] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1308&from=es

5.3.4 Knelpunten alternatieven

De alternatieve instrumenten zijn deels vergelijkbaar met een nieuwe fiscale klimaat- en calamiteitenreserve omdat ze inkomens stabiliseren en niet specifiek schommelingen dempen in opbrengsten (met behulp van verzekeringen) of prijzen (met behulp van prijscontracten). Echter, aanpassing van een al bestaand fiscaal instrument (middelingsregeling of verliesrekening) zal gaan gelden voor alle huidige gebruikers van deze regeling terwijl de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve een veel specifiekere doelgroep beoogt.

Afhankelijk van de invulling zijn bedrijven met een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve beter in staat om grote inkomensdalingen op te vangen en hebben ze meer liquiditeitsvoordeel dan bij een verruiming van de bestaande fiscale instrumenten. Dergelijke effecten zouden ook gerealiseerd kunnen worden met het GLB-instrument voor inkomensstabilisatie voor onderlinge fondsen. De implementatie daarvan is complex: het betreft risico-overdracht in plaats van eigen behoud van risico's middels bedrijfsreserveringen. Hoe de steun voor onderlinge fondsen er in het nieuwe GLB gaat uitzien is nog onderwerp van onderhandeling.

6 Discussie en conclusies

6.1 Discussie

Gevolgen van de aannames voor de uitkomsten
Om de potentie en impact van het instrument fiscale klimaat- en calamiteitenreserve te bepalen, zijn in dit onderzoek een aantal keuzes gemaakt met betrekking tot:

- De keuze van de bedrijven waarmee de doorrekening is gemaakt.
  Om inzicht te krijgen in de mogelijke gevolgen van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor verschillende bedrijven is gekozen om van de 5 onderzochte sectoren de gevolgen van 4 groepen bedrijven door te rekenen. Daarbij zijn de groepen ingedeeld op het inkomen van de laatste 3 jaar en zijn de gemiddelde inkomens per arbeidsjaareenheid per groep sinds 2009 uitgerekend. Door deze aanpak was er meer zicht op de gevolgen van verschillen in inkomens tussen bedrijven en door met een gemiddelde te rekenen werden mogelijke extreme fluctuaties in inkomens van specifieke bedrijven gedempt. Dit laatste heeft mogelijk tot gevolg dat voor individuele bedrijven de implementatie van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve meer voordeel zal opleveren dan uit de gepresenteerde resultaten blijkt.
- De fiscale aspecten rond de FOR en afrekening van de reserves opgebouwd in fiscale klimaat- en calamiteitenreserve.
  De belasting over fiscale oudedagsreserve en de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve is de ondernemer pas verschuldigd op het moment van vrijval. Omwille van het vergelijk is over het openstaande saldo de latente claim berekend. De verschillende bij dit onderzoek geraadpleegde fiscalisten waren het eens om deze latente claim in de berekeningen mee te nemen. Echter zij verschilden van mening over de in dit onderzoek gedane hoogte van het belastingpercentage van de latente claim (het verschil was ongeveer 5%). In deze studie is gekozen voor het hogere percentage over de latente claim. Met name bij bedrijven met een hoge FOR en een hoog saldo in de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve zal dit tot beperkte verschillen in belastingdruk leiden waardoor het effect van de regeling mogelijk iets te optimistisch ingeschat wordt.

Zoals uit bovenstaande blijkt zijn de gevolgen van deze keuzes voor de resultaten en conclusies van het onderzoek in onze ogen beperkt.

Sparen of gebruikmaken van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve reserve?
Veel bedrijven beschikken al over liquide middelen om calamiteiten op te kunnen vangen. Het is niet duidelijk of deze liquide middelen naast de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve zullen worden aangehouden of dat een deel van deze middelen aan de reserve wordt toegevoegd.

Bovendien is onduidelijk of de introductie van een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve bedrijven aanzet om extra te gaan reserveren:

- De fiscale voordelen van een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve zijn beperkt.
- Het belangrijkste voordeel van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve is het beschikbaar hebben van liquide middelen tijdens een calamiteit. In sectoren zoals de glastuinbouw en vooral de varkenshouderij waar grote inkomensschommelingen in opeenvolgende jaren vaker voorkomen zal het nut van dit instrument beter tot uitdrukking komen dan in sectoren met minder schommelingen.
- Uit de resultaten blijkt dat bedrijven in of na jaren met hoge inkomens extra investeren. Het was niet mogelijk om te onderzoeken of er hier noodzakelijke investeringen waren of luxe investeringen om de belastingdruk te verminderen.
- Het niet kunnen aanwenden van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor bijvoorbeeld investeringen zal mogelijk voor bedrijven een belemmering zijn om in de reserve te doteren.

Niet voor Rechtspersonen
Het geanalyseerde instrument is specifiek voor bedrijven die binnen de IB-regeling vallen. Het percentage bedrijven dat het bedrijf uitoefent als een rechtspersoon (meestal bv) wisselt sterk tussen

de verschillende sectoren. Het hoogste percentage komt voor in de glastuinbouw (46%). De laagste percentages bedrijven met een bv komen voor bij melkveebedrijven (1%) en akkerbouwbedrijven (7%). Bedrijven die ondernemen als rechtspersoon vallen onder de vennootschapsbelasting en kunnen in het huidige voorstel geen gebruik maken van deze fiscale klimaat- en calamiteitenreserve. In dit onderzoek is niet gekeken naar aanwezige reserves en een alternatieve fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor deze bedrijven met een bv.

6.2 Conclusies

- De fiscale klimaat- en calamiteitenreserve, waarbij ondernemers per jaar voor belastingen een gedeelte van hun inkomen boven de € 30.000 kunnen doteren in een reserve, is met name effectief voor ondernemers met een gemiddeld inkomen per jaar boven € 30.000 per ondernemer. Het merendeel van de ondernemers in de onderzochte sectoren had de laatste vier jaar een inkomen dat hoger lag dan dit bedrag en zou dan ook een substantiële fiscale klimaat- en calamiteitenreserve hebben kunnen opbouwen. Dit zou hen beter in staat stellen om grote inkomensdalingen op te vangen.
- Bedrijven met langjarig een structureel inkomen lager dan € 30.000 kunnen, bij de voorgestelde invulling, geen fiscale klimaat- en calamiteitenreserve opbouwen en kunnen deze faciliteit dus niet benutten.
- Bij een grote calamiteit met zeer grote gevolgen voor het inkomen van de ondernemer is het voordeel van een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve het meest uitgesproken. Echter, het is onduidelijk hoe groot de kans op een dergelijke calamiteit is en wat de omvang daarvan zal zijn.
- Het belangrijkste voordeel van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve is de verbeterde liquiditeit bij een grote calamiteit. Het geld is immers als fiscale reserve aanwezig. Verliezen hoeft niet te worden verrekend en niet via verliesverrekening via positieve inkomens uit het verleden of in de toekomst).
- De volgende (bijkomende) ongunstige effecten heeft de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor belanghebbenden:
  - Er zijn minder middelen beschikbaar (tot wel € 500.000 per ondernemer). Hierdoor zijn deze middelen niet beschikbaar voor bedrijfsinvesteringen.
  - Indien er tijdens ernstige crises toch een beroep op de overheid gedaan wordt voor steunmaatregelen, kan het zijn dat bedrijven die deelnemen aan de regeling meer belasting betalen of minder steun ontvangen.
- De gevolgen voor de belastingdruk zowel voor de ondernemers als de overheid zijn beperkt. Vooral bedrijven en sectoren met sterk fluctuerende inkomens kunnen voordeel hebben van de fiscale klimaat- en calamiteitenreserve waarbij er gebruik kan worden gemaakt van heffingskortingen. Voor de andere bedrijven zijn de gevolgen voor de belastingdruk van de regeling van een regeling beperkt.
- Of invoeren van een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve een extra stimulans voor ondernemers is om substantiële reserves op te bouwen is niet onderzocht. Dit onderzoek is een eerste oriëntatie naar mogelijk nut van een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve. Indien overwogen wordt om een fiscale klimaat- en calamiteitenreserve voor bedrijven in de landbouw in te voeren is nader onderzoek nodig.

Literatuur en websites

Adriaansen, L. en H. van den Kerkhof, 2020. Fiscaal reserveren voor slechte tijden in goede tijden. ABAB Belastingadviseurs.

Bergevoet, R.H.M., O. Chartier, R.A. Jongeneel, G. Pierre, C.P.A. van Wagenberg, M.A.P.M. van Asseldonk, M. Selten, H.J. Silvis, G. Martino en I. Sani (2019). Improving crisis prevention and management criteria and strategies in the agricultural sector: Final report. EC. https://doi.org/10.2762/650110

Berkhout, P., M. Van Asseldonk, R.W. van der Meer, H.A.B. van der Meulen en H.J. Silvis, 2016. Evaluatie Regeling brede weersverzekering. Wageningen Economic Research, Rapport 2016-070, Den Haag.

Bruchem, C. van, 2004. Landbouwbeleid, waarom ook alweer? In, Silvis, H.J. (2004). Landbouwbeleid: waarom eigenlijk? Den Haag, LEI.

Chartier, O. (Ed.), E. Cronin, (Ed.), R.A. Jongeneel, M.A.P.M. van Asseldonk, R.H.M. Bergevoet, J. Cordier, M.P.M. Meuwissen en M. Bocci (2017). Study on risk management in EU agriculture: final report. European Commission. https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/external-studies/2017-risk-management/report-study-on-risk-management-eu-agri.pdf

COM, 2011. Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on support for rural development by the European Fund for Rural Development Brussels: Commission of the European communities.

LTO, 2020. Persoonlijke communicatie.

Maslow, A.H., 1943. A Theory of Human Motivation,' Psychological Review 50(4): 370-396.

Meer, R.W. van der, M.A.P.M. van Asseldonk en H.A.B. van der Meulen, 2007. Klimaat voor verzekeren?; Oogstschadeverzekering in de akkerbouw. LEI Wageningen UR, LEI Rapport 6.07.07, Den Haag.

Poppe, K.J., 2003. Het Bedrijven-Informatienet van A tot Z. Den Haag, LEI, Rapport 1.03.06.

Verhagen, J., M. van Asseldonk en A. Pronk, 2018. Open teelten en klimaatadaptatie in relatie tot de financiële weerbaarheid. Wageningen Research, Rapport WPR-755, Wageningen.

Vrolijk, H., C. de Bont, H. van der Veen, J. Wisman en K. Poppe, 2009. Volatility of farm incomes, prices and yields in the European Union. LEI Wageningen UR, LEI Report 2009-005, Den Haag.

Van der Meulen, M. en M. van Asseldonk, 2020. Liquiditeit van sierteelt- en akkerbouwbedrijven in het begin van de coronacrisis: eerste kwartaal 2020. Wageningen Economic Research, Factsheet 2020-039g, Den Haag.

Van Asseldonk, M., R. Bergevoet, N. Bondt en H. van der Meulen, 2014. Ex-ante raamwerk overheid bij rampen en calamiteiten in de land- en tuinbouw. LEI Wageningen UR, LEI Report 2014-023, Den Haag.

Van Asseldonk, M. en R. van der Meer, 2016. Coping with price risks on Dutch farms. LEI Wageningen UR, LEI Report 2016-054, Den Haag.

Van Asseldonk, M., Silvis, H., Jongeneel, R., & Bergevoet, R., 2018. Risicobeheerinstrumenten in het GLB: bouwstenen voor de Nederlandse positie. Wageningen Economic Research, nota 2018-097, Den Haag.

Websites:

www.belastingdienst.nl

Bijlage 1 Spreiding inkomen uit bedrijf per bedrijfstype

Toelichting bij de figuren:
'gem.XX-YY' is het gemiddeld inkomen uit bedrijf in de periode XX-YY, '+ZZ' is het inkomen uit bedrijf in het jaar ZZ met het hoogste inkomen uit bedrijf in de periode XX-YY, '-ZZ' is het inkomen uit bedrijf in het jaar met het laagste het inkomen uit bedrijf in deze periode.

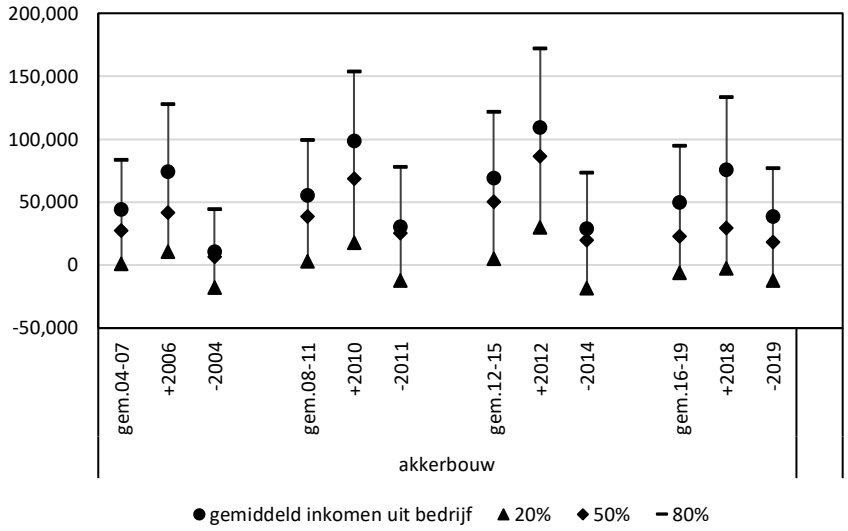

Figuur B1.1 *Gemiddeld inkomen uit bedrijf op akkerbouwbedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

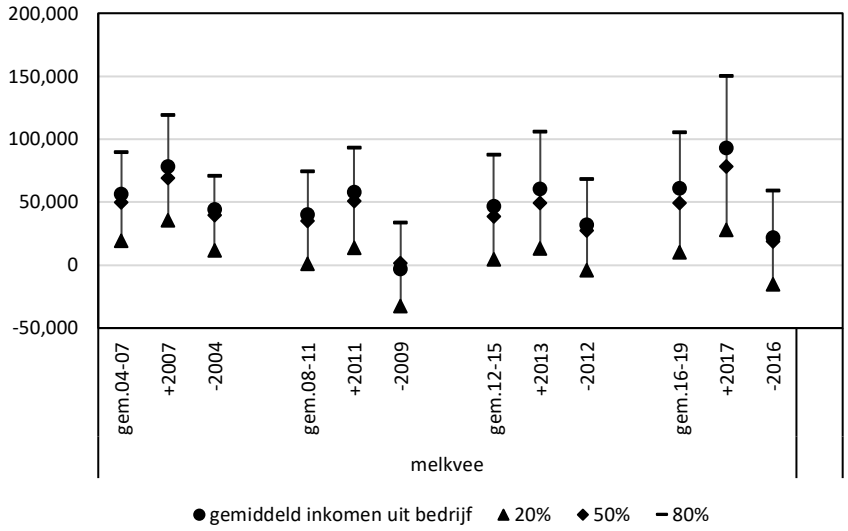

Figuur B1.2 *Gemiddeld inkomen in € uit bedrijf op melkveebedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

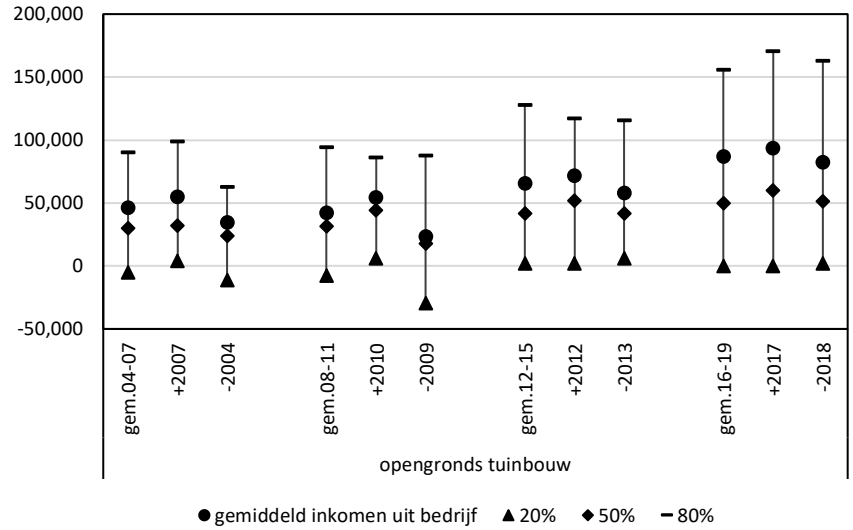

Figuur B1.3 *Gemiddeld inkomen in € uit bedrijf op opengrondstuinbouwbedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

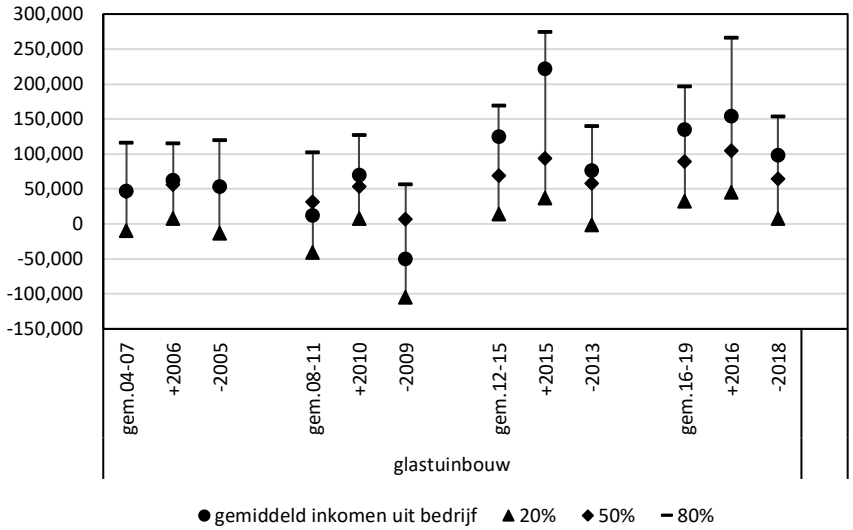

Figuur B1.4 *Gemiddeld inkomen in € uit bedrijf op glastuinbouwbedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

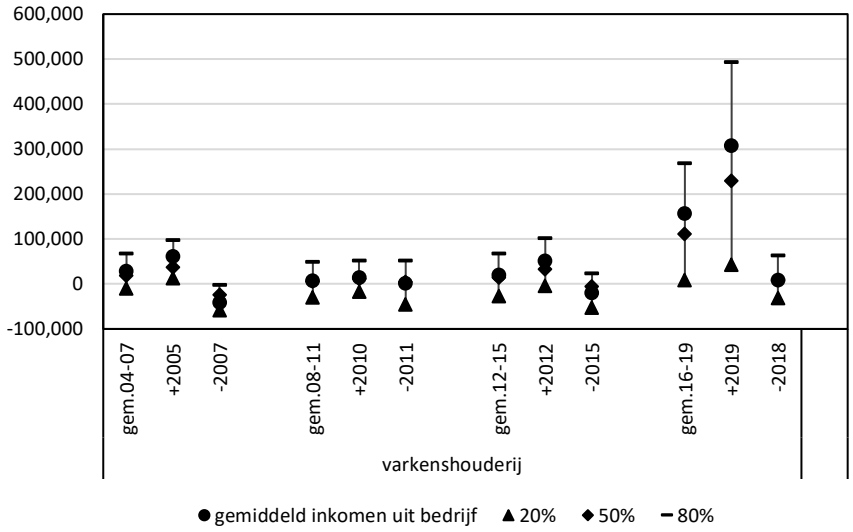

Figuur B1.5 *Gemiddeld inkomen in € uit bedrijf op varkensbedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

Bijlage 2 Spreiding nettokasstroom per bedrijfstype

Toelichting bij de figuren:
'gem.XX-YY' is de gemiddelde kasstroom per bedrijf in de periode XX-YY, '+ZZ' is de kasstroom per bedrijf in het jaar ZZ met het hoogste kasstroom uit bedrijf in de periode XX-YY, '-ZZ' is het kasstroom uit bedrijf in het jaar met het laagste het inkomen uit bedrijf in deze periode.

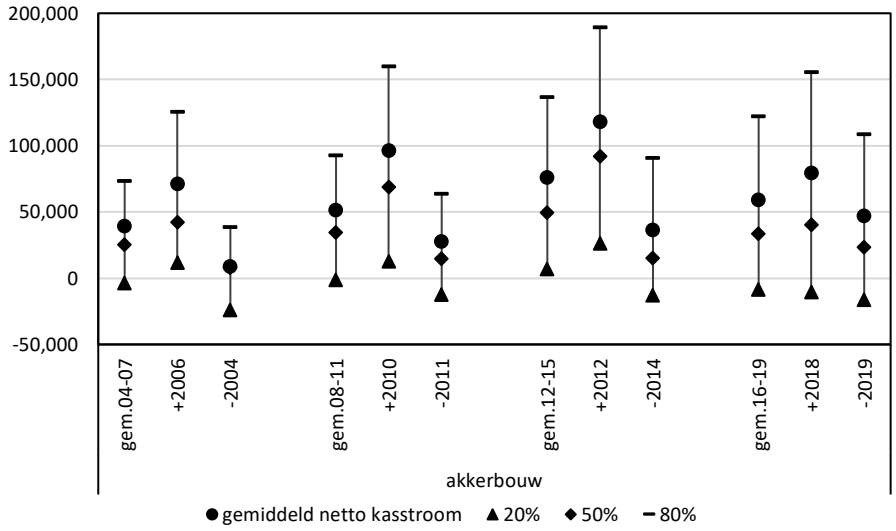

Figuur B2.1 *Gemiddelde nettokasstroom in € op akkerbouwbedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

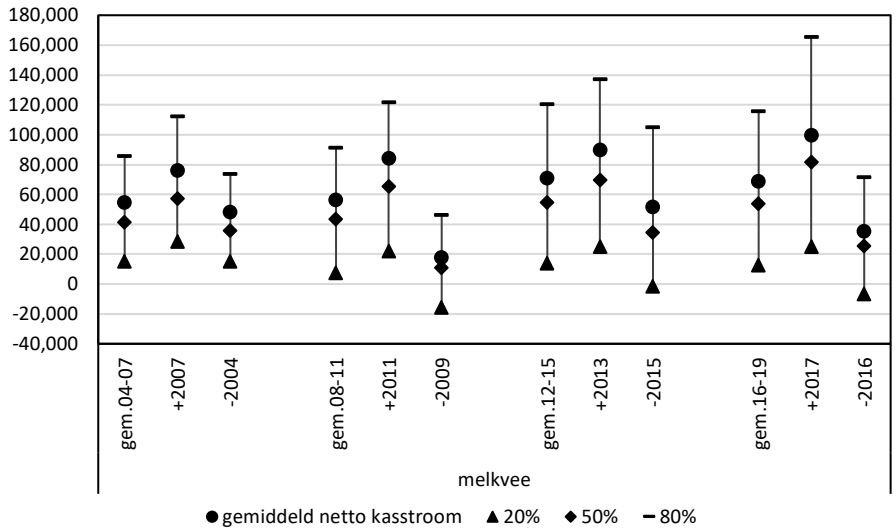

Figuur B2.2 *Gemiddelde nettokasstroom in € op melkveebedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

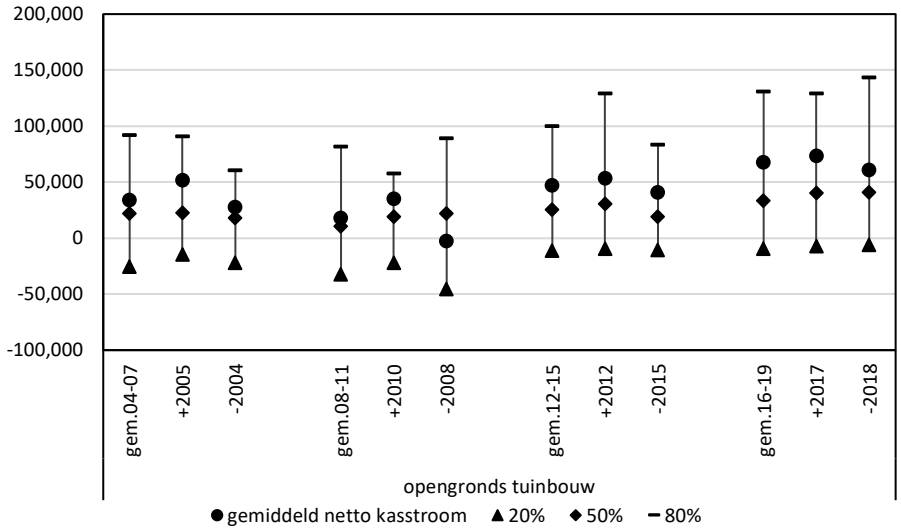

Figuur B2.3 *Gemiddelde nettokasstroom in € op opengrondstuinbouwbedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

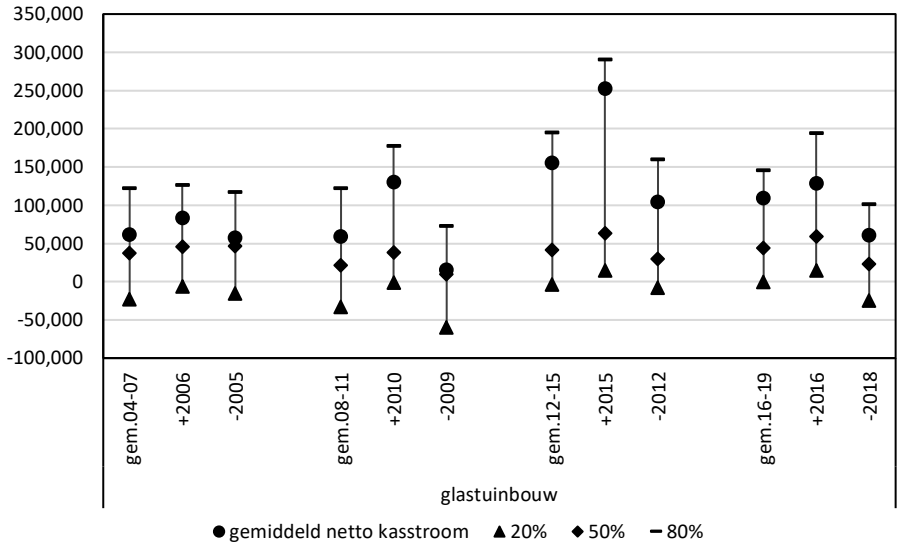

Figuur B2.4 *Gemiddelde nettokasstroom in € op glastuinbouwbedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

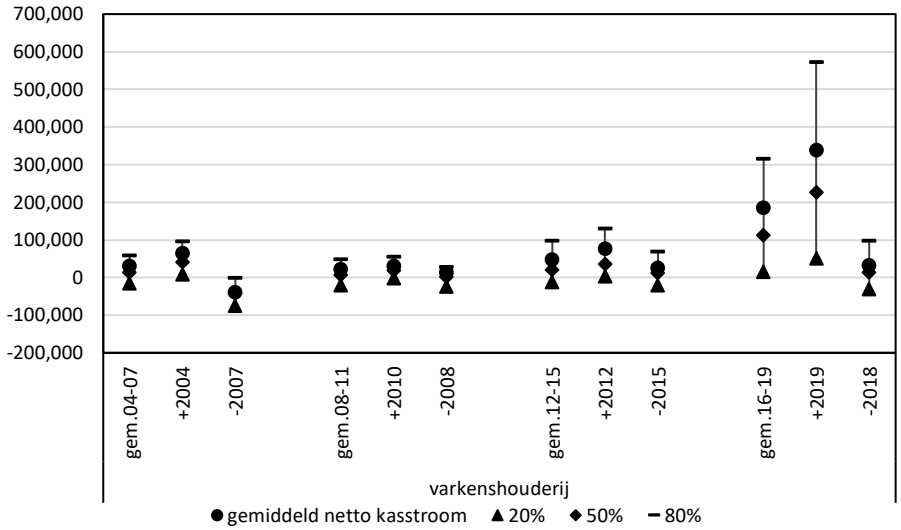

Figuur B2.5 *Gemiddelde nettokasstroom in € op varkensbedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

Bijlage 3 Spreiding solvabiliteit per bedrijfstype

Toelichting bij de figuren:
'gem.XX-YY' is de gemiddelde solvabiliteit per bedrijf in de periode XX-YY, '+ZZ' is de solvabiliteit per bedrijf in het jaar ZZ met het hoogste solvabiliteit uit bedrijf in de periode XX-YY, '-ZZ' is het solvabiliteit uit bedrijf in het jaar met het laagste het solvabiliteit uit bedrijf in deze periode.

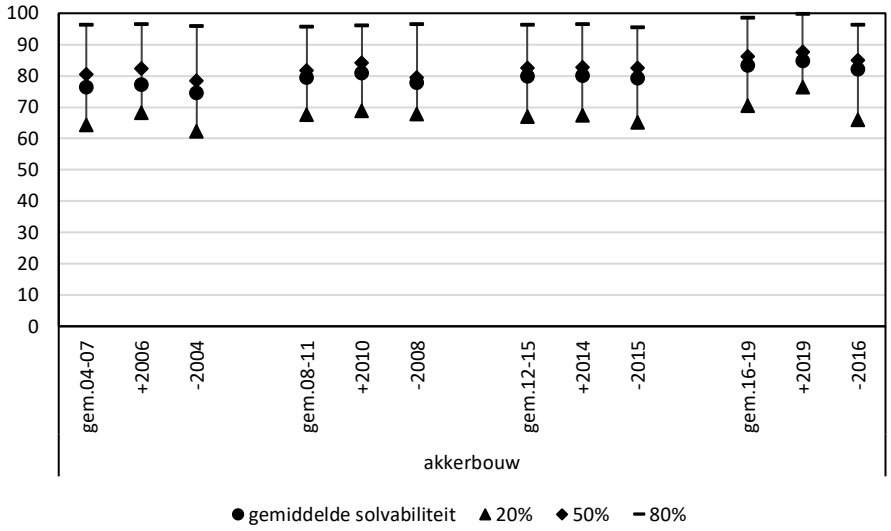

Figuur B3.1 *Gemiddelde solvabiliteit in % op akkerbouwbedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

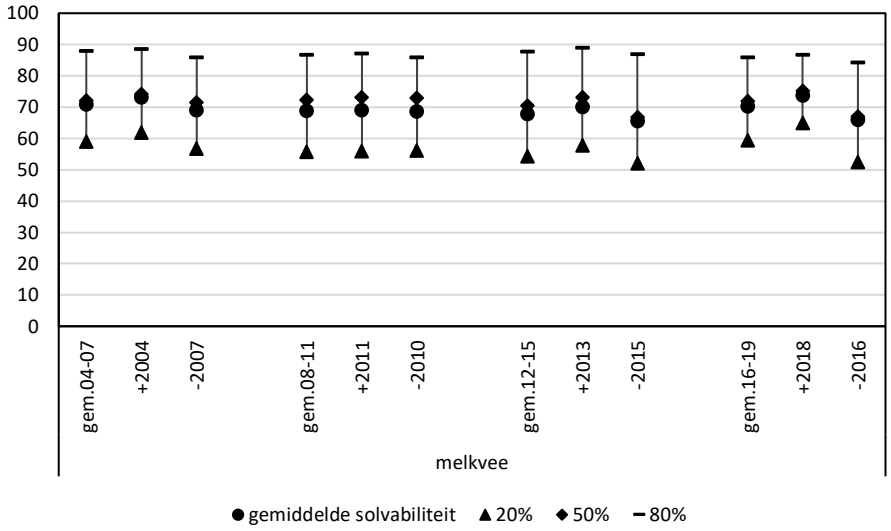

Figuur B3.2 *Gemiddelde solvabiliteit in % op melkveebedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

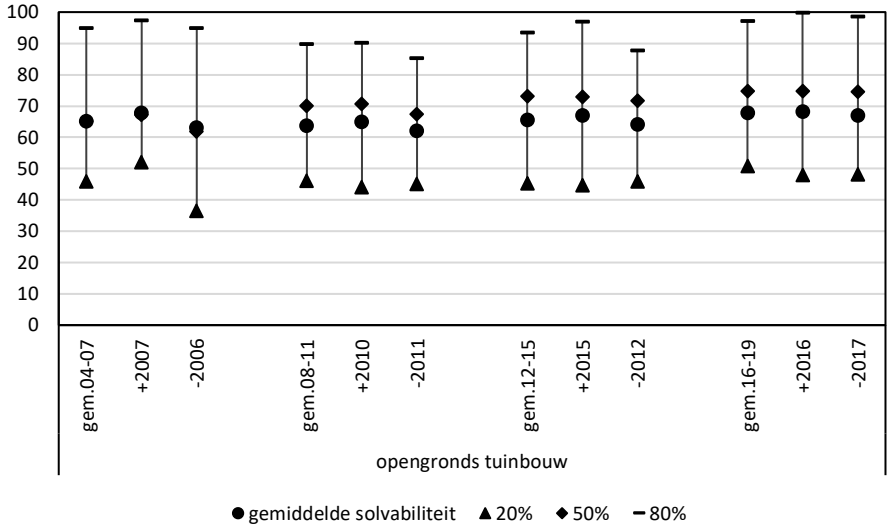

Figuur B3.3 *Gemiddelde solvabiliteit in % op opengrondstuinbouwbedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

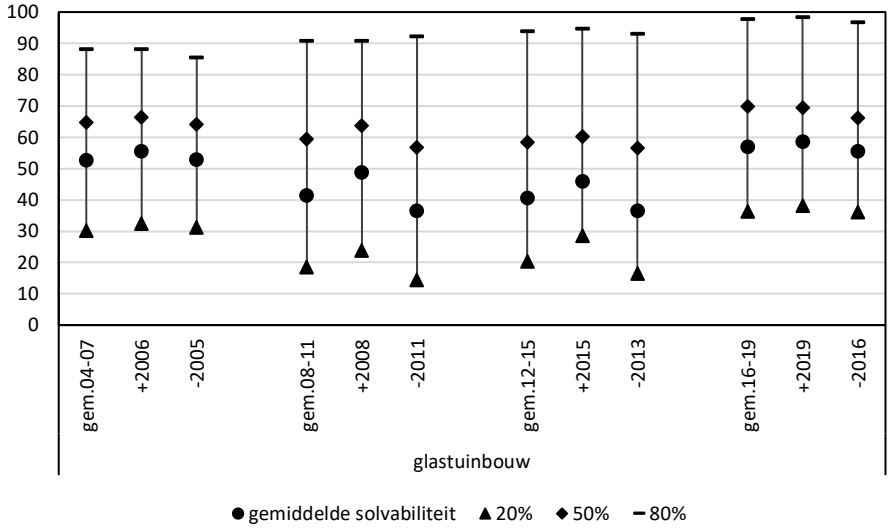

Figuur B3.4 *Gemiddelde solvabiliteit in % op glastuinbouwbedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

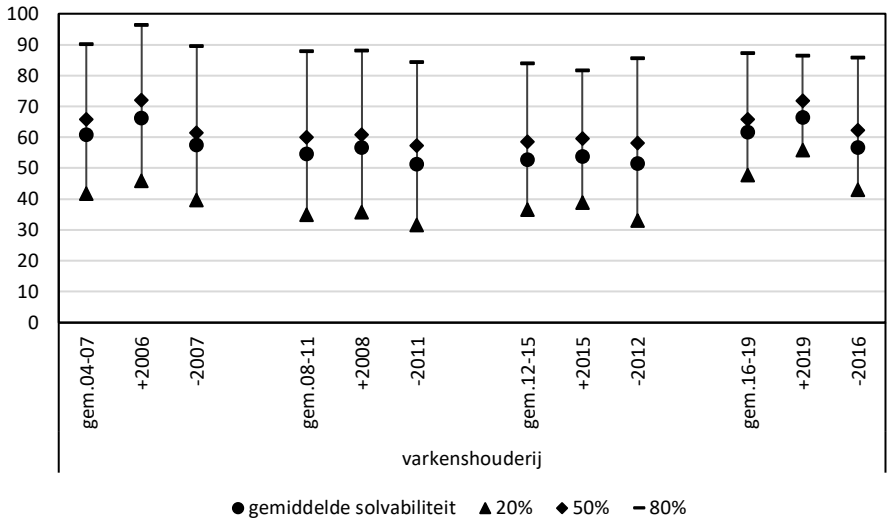

Figuur B3.5 *Gemiddelde solvabiliteit in % op varkensbedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

Bijlage 4 Spreiding netto-investeringen per bedrijfstype

Toelichting bij de figuren:
'gem.XX-YY' zijn de gemiddelde netto-investeringen per bedrijf in de periode XX-YY, '+ZZ' is de netto-investeringen per bedrijf in het jaar ZZ met het hoogste netto-investeringen uit bedrijf in de periode XX-YY, '-ZZ' is het netto-investeringen uit bedrijf in het jaar met het laagste het netto-investeringen uit bedrijf in deze periode.

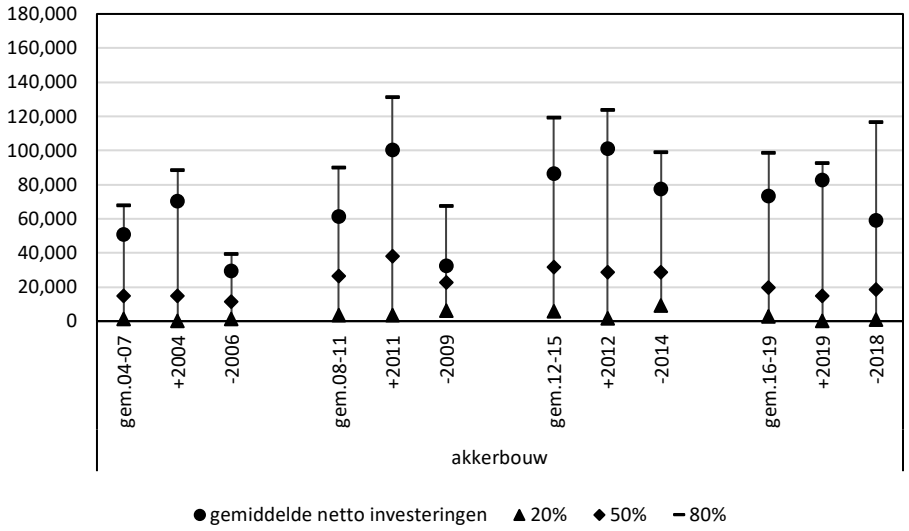

Figuur B4.1 *Gemiddelde netto-investeringen in € per bedrijf op akkerbouwbedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

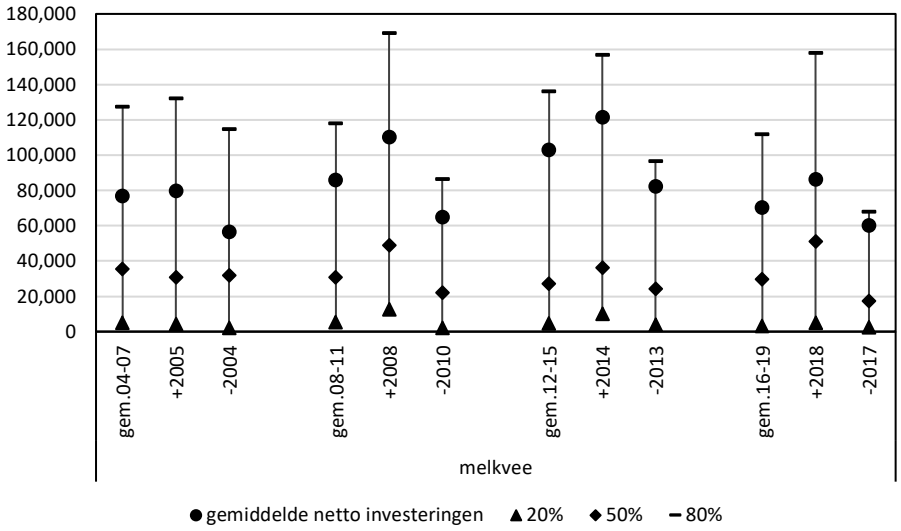

Figuur B4.2 *Gemiddelde netto-investeringen in € per bedrijf op melkveebedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

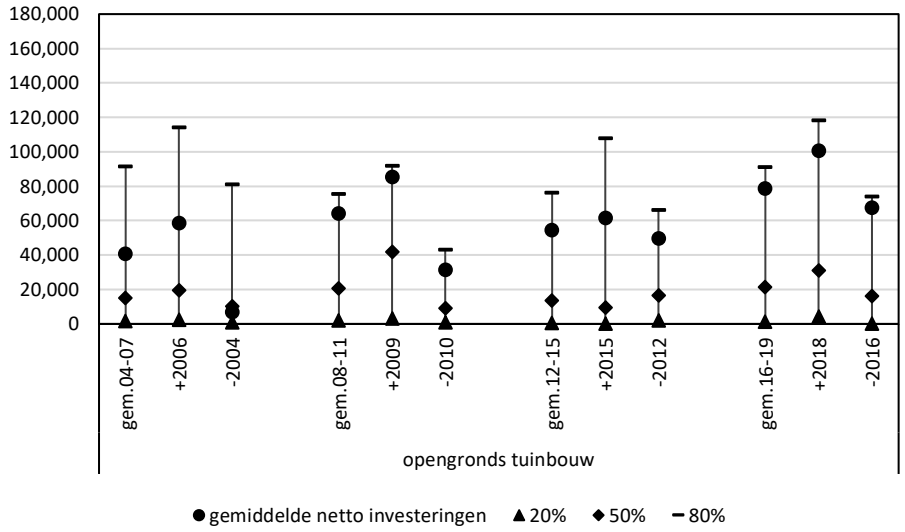

Figuur B4.3 *Gemiddelde netto-investeringen in € per bedrijf op opengrondstuinbouwbedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

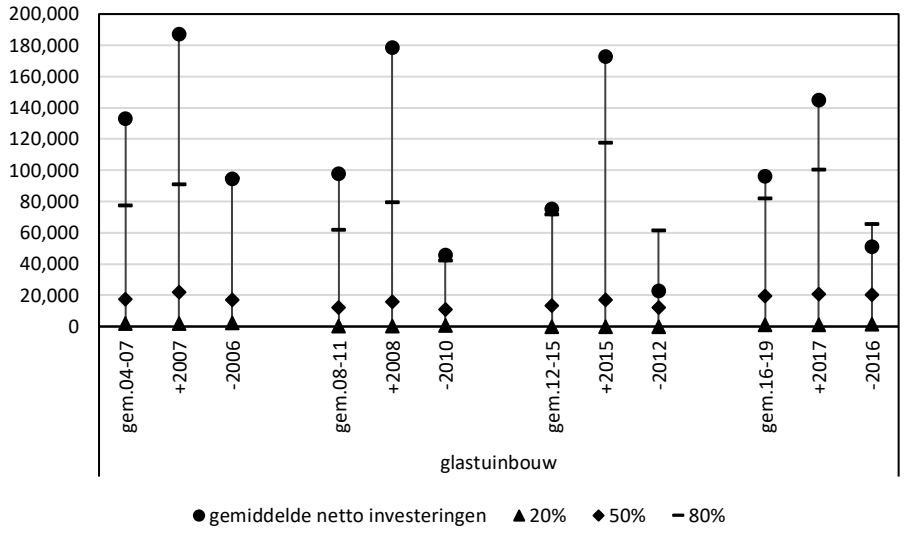

Figuur B4.4 *Gemiddelde netto-investeringen in € per bedrijf op glastuinbouwbedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

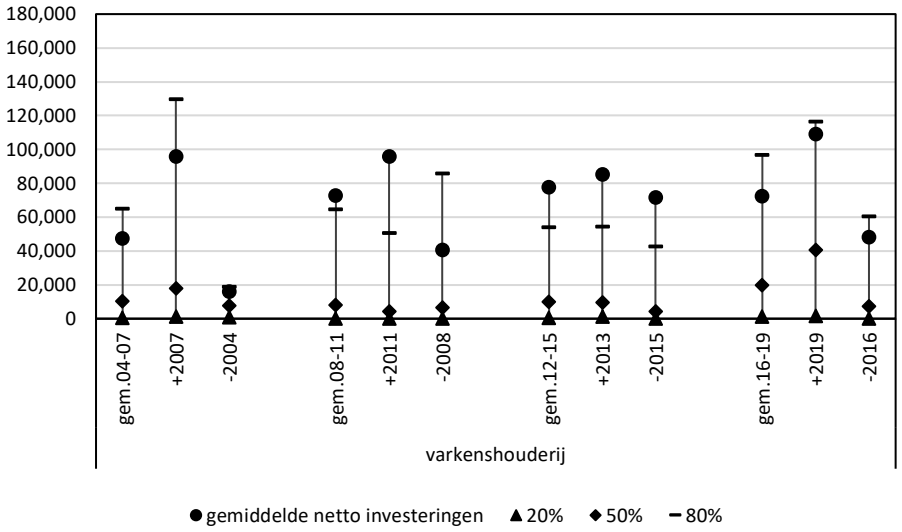

Figuur B4.5 *Gemiddelde netto-investeringen in € per bedrijf op varkensbedrijven*
Bron: Bedrijven die binnen de IB-regeling vallen in het Bedrijveninformatienet Wageningen Economic Research.

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
www.wur.nl/economic-research

Wageningen Economic Research
RAPPORT
2021-032

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.500 medewerkers (5.500 fte) en 12.500 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore the potential of nature to improve the quality of life

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
www.wur.nl/economic-research

Rapport 2021-032
ISBN 978-94-6395-749-6

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.500 medewerkers (5.500 fte) en 12.500 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.